

Området for kultur og samfunn
Antikkprogrammets småskrifter nr 2

Lars Boje Mortensen

Middelalderlatin

hvad var, og hvad er meningen?

**Norges
forskningsråd**

Middelalderlatin

Antikkprogrammets småskrifter nr 2

Copyright © Norges forskningsråd 1998

Norges forskningsråd

Postboks 2700 St. Hanshaugen

0131 OSLO

Telefon: 22 03 70 00

Telefaks: 22 03 70 01

Telefaks biblioteket: 800 83 001 (grønt nummer)

Internet: bibliotek@nfr.no

X.400: S=bibliotek;PRMD=nfr;ADMD=telemax;C=no;

Grafisk design omslag: Thora Fiskers

Sats: Bembo Adobe 10/12 ved Lars Boje Mortensen

Trykk: Lobo Grafisk AS

Opplag: 1000

Oslo, mars 1998

ISBN 82-12-01095-3

Illustrasjonen på omslaget viser gudinnen Athene, slik hun er framstilt på innsiden av en sølvskål som fins i "Hildesheimskatten", fra begynnelsen av 1. århundre e. Kr. Skålen er i Berlin antikkmuseum, og illustrasjonen er hentet fra E. Pernice og F. Winter: *Der Hildesheimer Silberfund*, Berlin 1901.

Forord

Antikkprogrammet under Norges Forskningsråd er et grunnforskningsprogram for språkene gresk og latin, for antikkforskningen generelt og for studiet av den antikke kulturens tradisjon og resepsjon gjennom tidene. Programmet ble satt i gang i 1996 og programperioden løper ut år 2001.

Antikkprogrammet har et dobbelt formål: rekruttering og integrasjon. Rekrutteringsforpliktelsen gjelder først og fremst de klassiske språkene. Integrasjonsbestrebelsene står under det tematiske mottoet *Antikken som fortid og fremtid. Kulturelle mønstre og historisk dynamikk*. Antikkprogrammet ønsker å bidra til bedre kontakt mellom klassiske fag og andre deler av humaniora, og til å styrke den historiske og "klassiske" dimensjonen i andre fag.

Ett av de større prosjektene som får støtte av Antikkprogrammet (t.o.m. 1999), er et samarbeid mellom latinister i Bergen og Oslo om en ny kritisk og kommentert utgave av den norske middelalderlatinske litteraturen. Prosjektet ledes av professor Lars Boje Mortensen ved Universitetet i Bergen. Det er grunn til å tro at publikasjonene fra prosjektet vil gi middelalderlatin i Norge ny status og studiet av norsk middelalder ny basis.

Styret for Antikkprogrammet har bedt Lars Boje Mortensen om å sette middelalderlatin på dagsorden også i et av Antikkprogrammets småskrifter. Svaret foreligger med denne pamfletten (om ordet, se s. 33). Den er en faglig og fagpolitisk markering og gir samtidig solid kunnskapsformidling.

Antikkprogrammet har flere småskrifter under forberedelse.

Øivind Andersen
leder for programstyret

Indhold

Latin i middelalderen 5

Middelalderlatin idag 17

Skitse til en middelalderlatinsk kanon 27

Hjælpemidler 49

Latin i middelalderen

OMKRING 1085 REJSTE EN MUNK fra Normandiet, Godfred af Malaterra, på pilgrimsrejse til Jerusalem. Han nåede dog aldrig frem. I denne pamflet skal vi opholde os lidt ved det han foretog sig i stedet for. Godfred rejste sammen med en gruppe normanniske munke, og de benyttede sig af et normannisk netværk ved at vælge ruten over Syditalien. Her havde normanniske hærførere haft så stor succes som lejesoldater for og imod langobardere, byzantinere og arabere siden begyndelsen af årtusindet at de efterhånden udgjorde en magtfaktor i sig selv, en krigerkaste som var blevet bofast, akkurat som i England efter 1066. Og som i England markerede denne krigerelite sit nyvundne territorium ved klostergrundlæggelser, testamentering af nyerobret land til bispesæderne, indsættelse af loyale abbeder, biskopper osv. Fæstninger og fredfyldte religiøse enklaver tjente samme formål, samtidigt med at den rent militære magt udvidedes og forvandlede gennem hele den kirkelige struktur og dens politiske og ideologiske arbejde. At lægge nyerobret land ind under en kirkelig institution kunne både gøre erobringen og indtægterne sikrere og give magtudøvelsen et skær af legitimitet, overfor jordiske såvel som himmelske instanser.

Netop i 1080erne og -90erne foregik denne proces intenst på Sicilien som gradvis blev underlagt normannerføreren Roger I (storhertug af Sicilien, død 1101). I sin territoriale markering behøvede Roger klerikal arbejdskraft og overtalte Godfred og hans fæller til at blive i Syditalien. Senere, i begyndelsen af 1090erne, kom Godfred til Sicilien, hvor han bl.a. opholdt sig ved Rogers hof i Palermo og ved St. Agatha-klostret.

En af de funktioner Godfred udfyldte var hofhistorikerens: han skrev i 1090erne et værk på latin i fire bøger om Roger og broderen Robert Guiscards bedrifter i Syditalien og på Sicilien. Godfred er en levende og ligefrem fortæller som disponerer sit værk i relativt klart adskilte episoder. Værket afsluttes med et højdepunkt i den normanniske kristianisering af Sicilien, nemlig pave Urban IIs udnævnelse af Roger til pavelig gesandt, noget der gav ham en unik status inden for den lokale kirke. Godfred bruger Roger som hovedkilde til sine beskrivelser, og i dette teamwork mellem stor-

*En munk på arbejde
i det normanniske
Sicilien*

mand og skribent ligner værket mange andre dynastiske historier fra senere i det 12. årh., fx Otto af Freising's *Historie om Kejser Frederik Barbarossa* (ca 1160), *Sverres Saga* (ca 1180), som kong Sverre jo ifølge forordet "selv sad over", og Saxos *Danmarkshistorie* (ca 1200) som ærkebiskop Absalon på lignende måde overvågede.

Hvorfor skrev Godfred på latin? Hans modersmål var sikkert det samme som de syditalienske og engelske normanneres, nemlig fransk. Andre mulige lokale modtagere af værket har haft italiensk, græsk eller arabisk som første sprog. Latinen kan således tænkes at have haft en intersproglig status, en form for almindeligt accepteret kompromis i et multisprogligt samfund: hellere tage noget som ingen taler frem for noget kun nogle taler. Dette har nok været en af latinens funktioner, også en Godfred måske selv havde blik for, men det er ikke grunden til at han skrev latin.

Det ville heller ikke være korrekt at hævde at Godfred skrev latin fordi han var munk, og derfor benyttede sig af kirkens sprog. Man kunne tro at Godfred ved at vælge det hellige sprog ville fremføre et særligt fromt budskab i sin skildring af Roger og Robert Guiscards bedrifter. Men faktisk udnytter han ikke det oplagte potentiale som erobringen af Sicilien fra de vantro ellers indebar. Der er kun ganske få antydninger af en gudstyret historie. Robert og Roger bliver heller ikke lanceret som helgenfyрster, tværtimod træder deres krigeriske brutalitet og temperament tydeligt frem. Den eneste eksplicitte retfærdiggørelse af normannernes erobringer ligger i deres "mos insitus", dvs deres iboende karakter: normannerne er særligt modige og krigeriske, derfor har de retten på deres side. Godfred forsøger altså ikke at gøre sin historie til en slags hellig eller kirkelig tekst, ikke engang i den mest indirekte betydning.

En anden fordel ved latinen kunne ligge i mere eller mindre åbenlyse hentydninger til de hedenske latinske klassikere: man kunne forestille sig at Godfred ville forklare normannernes erobringer ud fra en "romersk model", dvs han kunne postulere et slags åndeligt fællesskab mellem de gamle romere og de samtidige normannere; samtidig ville han kunne føre sig selv frem som jævnbyrdig med de klassiske romerske historikere. Her er der nok lidt mere at hente end på den kirkelige front, fx imiteres og citeres

Sallust gentagne gange. Godfred har utvivlsomt fået inspiration, men en gennemført “romersk fortolkning” (*interpretatio Romana*) af samtidige begivenheder bliver det ikke til. Forfatteren kan nok have ment at værket ville få en vis monumentalitet ved at efterligne romersk litteratur, men igen har vi her at gøre med en delfunktion af latinen, ikke med den egentlige årsag til valget af romernes sprog.

Men hvad ville Godfred så med sin latin? Grunden ligger så dybt at Godfred ikke har skænket den en tanke: I Vesteuropa omkring 1100 var det at skrive identisk med at skrive latin. Godfred valgte ikke at skrive latin frem for noget andet, han valgte bare at skrive. Latin var det eneste skriftsprog, og var man blandt de få som havde haft en solid skolegang, så havde man lært latin samtidig med at man havde lært at læse og skrive. Det lå uden for tidens forestillinger at man kunne være interesseret i at erhverve sig boglige kundskaber uden at skulle beskæftige sig med den tunge tradition: Biblen, kirkefædrene, de hedenske klassikere, liturgiske tekster m.m. Det var samme litteratursproglige situation man fandt i Byzans og i den arabiske verden: det sprog som den hellige skrift og dens omgivende traditionelle tekster var affattet i, var normgivende for al skribentvirksomhed. Alt nedskrevet — fra små notiser til store litterære værker — var dobbelt kodet: det var oversat til latin og struktureret i skrift. På den ene side kan man hævde at bøger og skrift dermed fik en høj og eksklusiv status: hvadenten der var tale om kopier af gamle tekster eller produktion af nye, krævedes der højt uddannet arbejdskraft og den dobbelte kodning var forbeholdt ganske få. På den anden side, igen ud fra en økonomisk betragtning, kan man tage det som et tegn på at skrift ikke havde nogen nævneværdig betydning for samfundet: hvis det havde været vigtigt at meddele sig i skrift for tilstrækkelig mange mennesker måtte latinen give plads for folkesprogene som skriftsprog. Det var faktisk det der skete i den senere middelalder, og der kan være grund til at kaste et blik på denne udvikling.

Da de vestlige provinser i Romerriget gradvis gik i opløsning i perioden 400–600, blev uddannelsesniveaet formentlig også svækket, men der opstod ikke nogen radikal ny situation for forholdet mellem talesprog og skriftsprog. Man havde en hævdunden, ekstrem konservativ skriftnorm i Vesten, et latinsk litteratur-

*Middelalderlatinens
perioder*

M. Banniard, *Viva voce: communication orale et communication écrite en occident latin (IVe–IXe siècle)*, Paris 1992

sprog som baseredes på klassikere som Cicero og Vergil, samt på den bibelsk-patristiske litteratur fra det 4. og 5. årh (som selv var klassisk inspireret). Den tilkomne kristne litteratur udvidede blot spektret af stilniveauer og berigede det litterære vokabular, mens ændringer i syntaks og morfologi kun berørte helt marginale fænomener. Her taler vi om skriftsproget, litteratursproget. Det er vanskeligere at sige noget om udtalen af oplæst og memoreret tekst, og at danne sig en mening om det egentlige talesprog, men et stærkt synspunkt idag, fremsat af Michel Banniard, er at både den aktive og passive kompetence med hensyn til syntaks og morfologi i hele det romanske område har været stort set intakt latinsk helt op til det 7. årh. Her begynder så en omlægning af den aktive kompetence, mens den passive sikkert stadig kunne klare de fleste traditionelle latinske strukturer (dermed ikke sagt at folk flest kunne forstå liturgien og litteraturen direkte, for det har noget med dannelsesniveau at gøre, akkurat som idag). Sålænge latinen og uddannelsessystemet ikke udfordres, og så længe skriften har mere rituel end økonomisk betydning, kan man sagtens leve med at også folks passive kompetence gradvis forsvinder: der er stadig et sprog, “Romana lingua”, som har et højniveau og et lavniveau, én skriftnorm og flere talenormer.

Men latinen kom faktisk på to afgørende prøver i løbet af det 8. og 9. årh., og kom triumferende ud af begge. Den ene har direkte at gøre med den såkaldte karolingiske reform omkring 800. Frankerkongen Karl den Store og hans hof var mere ambitiøse med organiseringen af kirkelivet end tidligere herskere i det romanske Europa, og de slog blandt andet ned på behovet for standardisering af liturgi og bibeltekster. Det ser ud til at deres bestræbelser både medførte en vågnende bevidsthed om latin som et særligt sprog (i modsætning til ‘romansk’ — betegnelser som ‘fransk’ og ‘italiensk’ kom først senere) og en fremhævelse af antikkens forfattere, inklusive de hedenske, som ledetråd. Et mere “korrekt” og ensartet latin skulle praktiseres, et der var baseret på kirkefædrene og et udvalg af hedenske forfattere. De karolingiske lærdes præferencer blev på mange måder bestemmende for den senere middelalderlitteratur, ikke mindst fordi de antikke værker ofte blev kopieret og spredt fra karolingiske centre.

Karl den Store
(konge 768–814)

Den anden udfordring til latinen kan også delvis sættes i forbindelse med Frankeriget og Karl den Store. Hans modersmål var frankisk, altså et germansk sprog, og i sprogrensningsinitiativerne over for latinen er han åbenbart blevet inspireret til at overveje muligheden for et frankisk skriftsprog. Det fortælles bl.a. at han lod skrive en grammatik og lod nedskrive sange på modersmålet. Dette eksperiment bar ikke frugt, men andre steder i Nordeuropa blev det samme spørgsmål rejst. Det var nemlig for alvor i perioden mellem det 8. og 10. årh. at den latinske kristendom blev spredt uden for det gamle Romerrige, og det vil i Vesten stort set sige uden for romansktalende områder. En religion med sine hellige tekster på latin skulle gøre sig gældende blandt forskellige germansk- keltisk- og slavisktalende folk. Nu gør det på sin vis ikke så meget at folk ikke kan forstå liturgien og skriften, det er på mange måder en fordel. Et uforståeligt liturgisk sprog gør bare det hele mere ophøjet. Det afgørende har nok været om de lokale fyrster accepterede den nye kult. Men den sproglige situation må have fået de lokale eliter til at gøre sig samme slags overvejelser som Karl den Store: hvorfor ikke et tysk eller angelsaksisk skriftsprog? Faktisk blev der netop iværksat sådanne eksperimenter i det 9. og 10. årh. De få skrifter der er overleveret på folkesprog fra denne periode har nydt enorm bevågenhed i litteratur- og sprogforskningen siden romantikken, også selv om de fleste skrifter er oversat eller tilpasset fra latin, med enkelte storslåede undtagelser som Beowulf. Men i samtiden har sådanne initiativer været helt marginale i forhold latinens dominerende stilling, og de folkesproglige aktiviteter på skrift har nok egentlig mere haft det formål at forklare latinen end at grundlægge en nationallitteratur. Det lykkedes ikke at skabe et helligt folkesprog (hvis det ellers var det der var meningen) sådan som den østlige slaviske verden fik etableret kirkeslavisk; hvorfor oldhøjtysk eller angelsaksisk ikke opnåede den status kan man kun gisne om. Måske har det noget at gøre med karolingernes internationalisme og deres klostergrundlæggelser: latin som kult- og traditionssprog stod allerede så stærkt i den romanske verden hvortil den kirkelige lærdom hele tiden blev relateret i den nykristnede germanske verden.

Resultatet var under alle omstændigheder at latinen ikke fik nogen konkurrence som skriftsprog de næste par hundrede år, hverken som rituelt, administrativt eller litterært sprog. Groft set kan man sætte et skel omkring 1200, selv om tendenserne til noget nyt allerede viser sig i løbet af det 12. årh. Perioden ca 1000–1200 kan på mange måder ses som den middelalderlatinske litteraturs guldalder — her var der ingen reel konkurrence fra folkesprogene og en stor række mesterværker fra hele det latinske Europa så dagens lys. Det skal vi vende tilbage til om lidt. Først må vi se hvad der skete i den senere middelalder.

M.T. Clanchy, *From Memory to Written Record. England 1066-1307*, 2nd ed. London 1993 (1979)

B. Stock, *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Princeton 1983

Flere forskere — mest fremtrædende Michael Clanchy og Brian Stock — har i de senere årtier hævdet at der skete en “literacy”-omvæltning i højmiddelalderen som var ligeså epokegørende som den der skete med bogtrykkerkunsten i renæssancen. Grunden til at den først er blevet synlig nu er bl.a. at den foregik så gradvist at de samtidige ikke lagde mærke til den (men selvfølgelig også at interessen i mediehistorie fik et stort opsving i 1970erne). I generelle vendinger kan man sige at de tager udgangspunkt både i et kvantitativt og et kvalitativt faktum, nemlig at mængden af skriftlige dokumenter eksploderer i det 12. og 13. årh., og at flere og flere typer samfundsaktiviteter refererer til skrevne tekster, det være sig retslige kontrakter, statutter, håndfæstninger, bønner, sange, opbyggelige traktater, faglige afhandlinger, litterære modeller m.m.m. Med en populær vending fra Brian Stock kan man sige at på et eller andet tidspunkt efter årtusindskiftet kan man ikke forestille sig det europæiske samfund gå tilbage til et stadium hvor mundtlig kommunikation var eneherkende. Alt for mange strukturer er blevet opbygget til at man bare kan forlade sig på mundtlig overlevering, mundtlige løfter osv. Denne betragtning indebærer at den tidlige middelalder (ca 600–1000) fremstår som en periode med en meget svag skriftkultur — en periode hvor skriften er sekundær og dekorativ i forhold til mundtlig kommunikation: en nedskrevet kontrakt kunne gøre en aftale finere, men kunne ikke bære aftalen, en helgenbiografi kunne skrives ned, men den skrevne version blev ikke bestemmende for de historier man ellers gik og fortalte.

Men den latinske skriftkulturs succes var så stor i det 11. og 12. årh. at det faktisk endte med at latinen for alvor fik konkurrence.

Indtil ca 1200 er det stadigvæk klostre og bispesæder der dominerer alle faser af tekst- og bogproduktionen, men urbaniseringen og intensiveringen af både nær- og fjernhandel skaber efterhånden rammerne for lærdomscentre som kun indirekte er underlagt kirkelige autoriteter; samtidig får bureaukratiet omkring konger og fyrster en vis betydning. Skrive- og læsefærdigheder begynder at blive interessante også for folk som ikke nødvendigvis skal beskæftige sig med hellig lærdom. Denne udvikling, fra omkring 1150 og frem til senmiddelalderen, giver mange europæiske folkesprog skriftsprogsstatus i to forskellige sfærer: administration og litteratur. For administrationens vedkommende kan man pege på de store lokale lovsamlinger, særligt fra det 13. årh., på officielle breve som i det 14. årh. mange steder helt lader latinen bag sig, og på handelsregnskaber o.l. Udviklingen af den administrative skriftkultur stimuleres kraftigt af den gradvise indføring af papir og arabertallene i det 14. årh. De folkesproglige litteraturer, fx den norrøne, franske og middelhøjtyske, opstår i samme periode, i begyndelsen meget som en oversættelse eller tillem্পning af forskellig ældre eller nyere latinsk litteratur, men folkesproglitteraturerne igangsætter også et internt sekundært kredsløb, fx indlānes stof fra fransk til norrønt og tysk og ældre norrøne skrifter inspirerer nyere osv. Det er en udbredt misforståelse at folkesproglitteraturen betjener verdslige, mens latinen holder stand blandt gejstlige. En meget stor del af folkesprogsrevolutionen består i at de nye tiggermunke prædiker på folkesprog, at Biblen bliver oversat og at utallige opbyggelige og religiøse traktater affattes på modersmålene.

Folkesprogs-
litteraturerne

Hvor bliver latinen af i dette europæiske Babylon? Man kunne forestille sig at den ville forsvinde helt, for hvem vil holde fast ved dobbeltkodning, når enkeltkodning nu er tilgængelig? Nu er kommunikationens verden jo heller ikke helt rationel: latinens sakrale funktion stod stadig meget stærkt, og ethvert skolesystem er jo meget konservativt. Så selv om folkesprogene havde slået hul på monopolet, havde langt de fleste veluddannede i senmiddelalder og renaissance stadig latinen som udgangspunkt for læsning og skrivning. Men latinen overlevede også fordi den fandt sig en ny funktion, et mægtigt revir i de nye bymiljøer. Latin blev det videnskabelige sprog ved universiteterne som jo netop skød op fra omkring

Universiteterne

1200. Når latinen forblev ubesejret som videnskabsprog helt frem til omkring 1700, skyldtes det først og fremmest at de videnskabelige kilder — Biblen, de antikke forfattere, romerretten og kanonisk ret, efterhånden suppleret med autoritative middelalderlige kommentarer — allerede forelå eller blev gjort tilgængelige på latin. Dermed opstod adskillige præcise fagsprog, en nødvendig forudsætning for videnskabelig diskussion. Dertil kom selvfølgelig det rent praktiske i at have et internationalt, neutralt sprog som medium; det stillede alle lige (i modsætning til idag hvor engelsktalende nyder store fordele) — men var mere en god sideeffekt end årsagen til latinens dominans.

Som man ser passer skellet gejstlig/læg heller ikke når man skal forklare latinens stilling i senmiddelalderen. Ganske vist stod paven som garant bag universiteterne, men akkurat som idag forløb diskussionerne friere ved universiteterne end kransekagefigurerne havde forestillet sig. Universiteternes egentlige funktion var meget mere kompliceret end blot at producere pavelig (eller statslig) propaganda, og en overordnet interesse for teologi kunne fx resultere i specialiserede sprogfilosofiske eller statsteoretiske afhandlinger. Latinen hjalp ikke bare videnskaben, videnskaben hjalp også latinen. Den gav den en ny højstatus, og den berigede den med et enormt abstrakt vokabular som er grundlæggende for moderne videnskabelig diskurs.

For at opsummere, falder middelalderlatinen groft set i to perioder:

- 600–1200: Eneste eller helt dominerende skriftsprog.
- 1200–1500: Skriftsprog med en privilegeret status, særligt inden for videnskabelig og sakral diskurs.

Den tidlige periode kan fininddeles i:

- 600–800: Svag og labil skriftkultur, stort set begrænset til det gamle vestlige romerriges område. Klostre og bispesæder har monopol på skriftkultur.
- 800–1000: Svag skriftkultur, men ensrettet og stimuleret bl.a. af karolingerne og udvidet uden for det gamle Romerrigets grænser (Tyskland nord for Rhinen). Klostre og bispesæder har fortsat monopol på skriftkultur.

• 1000–1200 Ekspansiv skriftkultur. Skriften bliver uomgængelig inden for administration, kult og litteratur. Norden og Central-europa kommer med i det latinske fællesskab. Mod slutningen af perioden dukker de første folkesproglitteraturer af betydning op (provincalsk, fransk, norrønt, tysk). Klostre og bispesæder dominerer fortsat skriftkulturen, men får i løbet af det 12. årh. konkurrence i de nye bymiljøer af lægfolk, mere fritstående gejstlige, selvstændige skoler m.m.

Lad os se lidt nærmere på det litterære miljø i guldalderen. Omkring 1100 var latinen altså i praksis eneherkende i Vesteuropa når noget skulle nedfældes på skrift. Hvilke konsekvenser havde det for den litterære kommunikation? Hvordan blev latinsk litteratur egentlig produceret, opbevaret og anvendt? Som nævnt krævedes der en dobbelt kodning, både til latin og til skrift, og for at teksterne kunne anvendes, fortolkes og forstås, måtte der altså også en dobbelt afkodning til. Dette var naturligvis arbejds- og tidskrævende. Det betød på en måde at den litterære kommunikation generelt gik langsommere end i den antikke eller den moderne folkesproglige verden. Tålmodig kodning og afkodning var en accepteret del af spillet. Det dannede publikum var både mere lokalt og mindre veletableret end fx i Romerriget hvor eliten delte retorisk skoling og, ikke mindst, modersmål, med forfatterne. For middelalderens vedkommende har man derfor traditionelt accepteret at latinske værker kun var henvendt til latinkyndige, nærmest kun til et lille “kirkeligt litterært kredsløb”. Denne forestilling beror dog på flere misforståelser.

Godfred af Malaterra kan igen være behjælpelig. Som så mange andre historieforfattere fra perioden berør han kun kirkelige emner og synspunkter som noget sekundært. Han skriver om krige og tapperhed. Han må have interviewet Roger af Sicilien og nogle af hans mænd om de begivenheder der skulle beskrives. Erobringen af Sicilien skulle have et monument, hvilende på de deltagendes fortællinger, men altså omformet til det evige, hellige sprog, latin. Godfred har — måske bistået af sekretærer — taget noter, udvalgt historier og episoder, ordnet dem mentalt eller på pergament, og først derefter kastet sig ud i den sproglige udformning. Det latin han tager i brug er inspireret af Sallust, i det store hele klassicistisk,

Latin som litteratursprog i guldalderen (ca 1000-1200)

Prosa

men samtidig lidt enklere (for moderne læsere, idet mindste). Selv om der altså kun kræves "almindelige" latinkundskaber, og det vil sige meget mere suveræne end nogen moderne filologer besidder, må man også her spørge sig hvordan og af hvem Godfred har tænkt sig værket modtaget. Dem der primært må have været interesseret i værkets indhold, nemlig Roger og hans stormænd hvis erobringer beskrives og retfærdiggøres, har næppe kunnet følge teksten som den står, hvadenten den nu blev læst op eller de selv skulle sidde med bogen i hånden. En mulighed som har været luftet er at de normanniske fyrster bare var interesseret i at have en historie, ikke i at læse den. Synspunktet kan have noget for sig, idet selve arkiveringen af en autoritativ lokalhistorie, som man kan slå op i ved festlige eller kontroversielle lejligheder, utvivlsomt har været vigtig i denne etableringsfase i europæisk skriftkultur. Men det kan ikke være hele forklaringen, for Godfred har i sit forord til Angerius, bisoppen af Catania, en spændende formulering som har været overset:

"Du og andre som måtte komme til at læse op eller rettere fortælle fra denne bog, må være opmærksom på følgende: Hvis man skulle finde kronologiske unøjagtigheder i den orden begivenhederne fremstilles, eller ting der er udeladt ved en forglemmelse, må man rette beskyldningerne mod mine kilder snarere end mod mig, da jeg jo ikke selv var tilstede som øjenvidne på det tidspunkt begivenhederne fandt sted, men, som I udmærket ved, først for nylig er blevet apuler, eller rettere sicilianer."

Her fremgår det for det første at Godfred forestiller sig sin bog blive brugt af dem den handler om; der vil kunne komme kritik fordi nogen blandt publikum måske ville kende historierne bedre. For det andet får vi en afgørende hentydning til afkodningsformen: *quicumque libri huius recitator vel certe interpres accesserit* — helt ordret: "enhver som træder til som oplæser eller rettere oversætter af denne bog". Det må betyde at bogen skal bruges enten ved oplæsning af den latinske ordlyd eller i en parafrase til folkesprog. Hvis "Oversætter" skal betyde en der oversætter til et andet skriftsprog, er de eneste muligheder faktisk arabisk eller græsk; teoretisk muligt, men ret usandsynligt sammenhængen taget i betragtning. Der må være tale om mundtlig parafrasering på fransk (eller italiensk). En

Godfred af Malaterras *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae Comitis et Roberti Guisardi Ducis fratris eius* er udgivet af E. Pontieri i *Rerum Italicarum Scriptores* V, 1 (Bologna 1925–28).

Årsagen til Godfreds ophold i Syditalien som fortalt ovenfor, er én mulig rekonstruktion, jvf. diskussionen hos K. B. Wolf:

Making History. The Normans and Their Historians in Eleventh-Century Italy (Philadelphia 1995) s. 143–45.

sådan genfortælling kan tænkes som forberedt eller ekstemporal. Det virker naturligt at tænke sig at en latinkyndig person har udvalgt nogle kapitler som så bliver genfortalt ved Rogers sicilianske hof — med bogen som hukommelsesstøtte. Hvis Godfred har haft en sådan situation i tankerne, kan det også være med til at forklare den episodiske karakter meget af den højmiddelalderlige historieskrivning fremviser: for en genfortæller vil det være let at springe fra episode til episode uden at skulle tænke nøjere på hvad der blev sprunget over.

Ser man sådanne situationer for sig, vil en del af forskningens problemer forsvinde som dug for solen: det er ikke længere gådefuldt at flere store latinske værker er dedicerede til kejser Frederik Barbarossa (regerede 1152–90) som påviseligt ikke kunne latin. Værkernes indhold kunne sagtens blive formidlet til ham alligevel, i resumé, parafrase, eller ekstemporal oversættelse af udvalgte passager. Skal man sætte publikum-problemet på spidsen, kan man tænke på Saxos store Danmarkshistorie som nærmest var blevet udsat for en tredobbelt kodning, idet han havde fremelsket en helt særlig stil som krævede mere end almindelig sproglig og litterær dannelse af læserne. Hvordan havde han tænkt sig den skulle bruges? Ja, formentlig så han et spektrum af muligheder for sig, fra den ordrette oplæsning over forskellige former for genfortælling på latin eller folkesprog til rent opslagsværk. Selv Saxos værk kan tænkes at have været brugt på flere sådanne måder, selv om ekstemporal oversættelse af hans latin nok har været en stor mundfuld for de fleste.

Mange latinske prosaværker har været del af et levende litterært kredsløb, og ikke bare buret inde i klostrene, sådan som man traditionelt har forestillet sig. Men den monumentale og arkivmæssige funktion har selvfølgelig også været uhyre vigtig. Selve anstrengelserne forbundet med at skrive et gennemført latin og at kopiere værkerne i kostbare, kalligraferede bøger har haft et formål i sig selv: at forlene forskellige fortællinger (eller love) med en autoritet ved benyttelse af det højeste sproglige og æstetiske niveau. Særlige æstetiske finesser som blev findyrket i højmiddelalderen er prosarytmen og rimprosaen, to fænomener som viser at selv for den mest "skriftlige", lærde og ordrette litteraturreception var øret ligeså vigtigt som øjet.

Den middelalderlatinske prosalitteratur spænder over et stort spektrum af genrer, stilarter og kommunikationssituationer. Der er langt fra kunstfærdigt kancellisprog til historisk kunstprosa, og endnu længere til skolastisk videnskab og opbyggelige noveller. Man finder en stærkt antikiserende prosa (især i guldalderen), der er forskellige specialiserede fagsprog, og der er talesprogsagtig fortællende prosa. Sproget i de enkelte genrer og fag fremviser en større indbyrdes forskel end til lignende genrer og fag i antikken (som de er kendt i vores sparsomme overlevering).

Poesi

En tilsvarende mangfoldighed gælder for den middelalderlatinske poesi. Også den kan opbyde mere eller mindre ambitiøse efterligninger af størstedelen af den romerske litteratur, men også et helt andet, middelalderligt register. Den mest udbredte og kendte latinske poesi var den der var tilknyttet gudstjenesten under særegne musikalske former: toper, hymner, sekvenser og rimofficier m.m. blev digtet og sunget i stort omfang og indtog en helt central rolle i det kultiske liv. Menighedens forståelse af denne poesi kan måske bedst sammenlignes med den måde vi forstår operaer på. Nogle blandt publikum forstår kun lidt, andre noget, andre igen kender historien eller librettoen så godt, at selv om de ikke forstår sproget, forstår de dog en stor del af showet; endelig er der nogle som virkelig behersker sproget og alle koderne. Men alle er alligevel fælles om noget der sikkert ofte har været imponerede og gjort følelsesmæssigt indtryk.

Sådanne latinske sange til brug i gudstjenesten havde en pendant i digte sunget i studentermiljøer uden for kirken (fx *Carmina Burana*, se ndf.). Fælles er den rytmiske struktur i versemålene. I modsætning til romersk poesi er det vekslen mellem betonedede og ubetonedede stavelser som bestemmer rytmen, ikke vekslen mellem korte og lange stavelser. En anden middelalderlig opfindelse er rimet som både optræder i den kultiske og ikke-kultiske latindigtning.

Men de middelalderlige beherskede også det gamle system, for klassisk poesi blev hele tiden dyrket i kloster- og domskoler. I den sammenhæng blev stavelsslængderne for de enkelte ord (prosodien) også indlært, i hvert fald af de flinke elever. Og de flinke kunne godt lide at demonstrere deres evner i denne vanskelige disciplin. Der findes således en stor episk litteratur, igen især fra det 11. og 12.

årh. En vekselvirkning mellem prosa og poesi, det såkaldte prosimetrum, hvis store forbillede var Boethius' *Filosofiens trøst* (ca 520), nød også stor bevågenhed i højmiddelalderen. Både Godfred af Malaterra og Saxo indfletter kvantiterende digte i deres brede fortællinger; Godfred er mere beskeden og nøjes stort set med hexametret (i den middelalderlige "leoninske" form, dvs med indrim), mens Saxo holder sin ambitiøse klassicistiske stil med et væld af forskellige klassiske versemål uden noget nævneværdigt middelalderligt præg.

Det middelalderlatinske litteratursprog er altså meget mangfoldigt, men set fra en lingvistisk betragtning er og bliver det dog romernes sprog. Latinsk morfologi og syntaks i antik og middelalder adskiller sig ikke mere fra hinanden end H.C. Andersens dansk adskiller sig fra moderne dansk skriftsprog. Vokabularet bliver derimod rigere, både fordi fagsprogene udvikles videre end vi kender det fra antikken, fordi der indlånes en masse ord fra folkesprogene, og fordi der hele tiden findes klassicistiske strømninger i middelalderen som re-aktualiserer "forældet" vokabular. For den der kun har læst meget klassiske tekster i meget standardiserede udgaver (som Oxford eller Teubner) er der nogle få slående ting ved "standard" middelalderlig morfologi og syntaks, fx enkelt 'e' istedet for diftongen 'ae' eller undertiden quod-sætninger i stedet for akkusativ med infinitiv, men det er faktisk ikke mere end ca ti centrale oplysninger man behøver for at kunne læse det problemfrit ud fra sin klassiske træning. Det er helt marginale fænomener som ingen lingvist ville finde tilstrækkelige til at sige at middelalderlatin er et særligt sprog. Det er latin. De største ændringer ligger i vokabularet. Man behøver ofte en særlig ordbog, ikke en særlig grammatik.

Litteratursproget
middelalderlatin

Middelalderlatin idag

Middelalderlatin er altså ikke et særligt fag, men en periode i latiniteten. Som enhver større periode i litteratur- og lærdomshistorien har den sine særlige problemstillinger, håndbøger, forskningssituation osv, men inden vi ser nærmere på det er der grund til at understrege at mange forskellige specialister bruger eller bør bruge

middelalderlatinske kilder. Det kræver at man behersker latin på et acceptabelt niveau, men derudover kan man nærme sig som filosofihistoriker, retshistoriker, litterat, antropolog, religionshistoriker, osv. Det rige middelalderlatinske stof er ikke et lille lukket rum for middelalderlatinske filologer, det er af afgørende relevans for enhver beskæftigelse med middelalderen.

En argumentation for at nogle flere på et eller andet niveau bør tilegne sig noget af middelalderens latinske lærdom og litteratur kan således kun gennemføres inden for rammerne en generel argumentation for at dyrke den historiske dimension af de humanistiske fag. Den adskiller sig altså ikke principielt fra en argumentation for beskæftigelse med fx de antikke klassikere eller med middelalderens historie generelt. Jeg vil her blot antage som noget selvfølgeligt at der eksisterer en grundlæggende nysgerrighed om kulturelle forhold før den borgerlige revolution, og at der følgelig må findes en vis professionel ekspertise både for at udfylde en videnskabelig plads i humaniora og for at formidle viden og synspunkter gennem undervisning, oversættelser osv. En mere specifik argumentation for en øget opmærksomhed på middelalderens latinske lærdom og litteratur kan passende tage udgangspunkt i mere kendte begrundelser for at fastholde (eller placere) antikken uddannelsessystemet. Det er selvfølgelig ikke mit ønske at forsøge at fremstille middelalderen som, i en eller anden forstand, mere relevant end antikken for moderne mennesker. Snarere ønsker jeg at se en form for udjævning af interessen for alt hvad der ligger før 1789, for det synes i højere og højere grad at blive en stor hvid plet på landkortet selv for højt kvalificerede filosoffer, litteraturhistorikere osv som ofte generaliserer om de ældre tider på baggrund af en note hos Foucault e.l.

Det er i græsk- og latinfagenes interesser at gøre antikken, middelalderen og renæssancen mere jævnbyrdige i det humanistiske curriculum, og det svarer også godt til nyere overbevisende strømninger i historieskrivningen at se på kulturelle kontinuiteter på tværs af traditionelle geografiske, kronologiske og religiøse skel. Denne trend burde være kærkommen ikke mindst for latinen som jo repræsenterer en sproglig og litterær kontinuitet i verdenshistorisk særklasse. For at sige det lidt forenklet: selv om beskæftigelsen

med den latinske (og græske) tradition af praktiske grunde gerne deles op i tre perioder, viser det sig alligevel at argumenterne er lige gode eller dårlige for hver periode. Og det som de få specialister i de ældre perioder af litteratur- og lærdomshistorien bør bidrage til at afhjælpe, er en mangel på seriøs tilgang til alt præmoderne blandt mange ellers potentielt interesserede humanister. Og det opnår man ikke ved nogen eksklusive synspunkter, hverken af kronologisk, genremæssig, eller national art. Den lærde kultur fra antikken til den borgerlige revolution udgør en enhed, i hvert fald set fra et interesseret, men uprofessionelt 20. årh.s standpunkt. Med det følgende vil jeg dermed gerne frem til at i et moderne uddannelses-system er der næppe nogle overordnede argumenter der i sig selv begunstiger beskæftigelsen med kunst og kultur på Perikles' og Augustus' tid frem for Justinians (kejser 527–65), Frederik Barbarossas, Ludvig af Bayerns (kejser 1313–47) eller Nicolaus 5.s (pave 1447–55). Der vil naturligvis være konkrete, institutionshistoriske argumenter for at favorisere det ene eller det andet (men det er på et andet niveau af argumentationen som jeg ikke skal komme ind på her). Hele tyngden i den latinske og græske tradition må på det overordnede plan fremhæves, ikke skjules i særinteresser for det klassiske, middelalderlige eller renaissancehumanistiske.

Lidt forenklet kan der siges at være tre grupper af argumenter for klassikerstudier: (1) de gamle ligner os, (2) de gamle skabte forudsætningerne for os, (3) de gamle ligner os netop ikke. Jeg henviser i det følgende til Antikkprogrammets småskrift nr. 1 *Two lectures on the Classics* (1997) hvor Jasper Griffin og Suzanne Said netop drøfter disse spørgsmål, og til den danske antikfagsrapport fra 1996: *Antikformidlingen i Danmark. En beskrivelse og vurdering af mål og indhold*, skrevet af en gruppe nedsat af Undervisningsministeriet.

(1) Den første gruppe argumenter har at gøre med menneskets (æstetiske) dannelse. Tanken her er at i den samlede mængde verdenslitteratur skiller de græske (og latinske) klassikere sig så klart ud kvalitetsmæssigt at de har en naturlig plads i uddannelsessystemet (jvf. Griffin s. 14–16 & Said s. 19). De kan give æstetiske oplevelser, vi kan finde os selv igen, og i bedste fald kan de danne os og gøre os til bedre mennesker. Det er værd at huske på hvordan og hvornår denne lancering af især de græske klassikere blev til, nemlig

Tre argumenter for studiet af antikken — og af middelalderen?

Det nyhumanistiske paradigme

under den borgerlige revolution ca 1750–1850. Den græske antik var det perfekte modbillede til adel og, ikke mindst, kirke. Græciteten blev et religionssubstitut, den latinske tradition nedvurderet (men studeret fordi den indeholdt oplysninger om græsk litteratur). Studiet af antikken kom ind i en god cirkel hvor alle underdiscipliner inspirerede hinanden (Altertumswissenschaft) og der blev etableret læsekanon i gymnasier og på universiteter. Dette var selvfølgelig både et ideologisk og et videnskabeligt projekt.

Et af litteraturvidenskabens respektable mål er at forsøge at skelne mellem gode og dårlige værker og mellem vigtigt og ligegyldigt. Under klassicismens gunstige forhold (og siden) har Homer, Thukydid, Vergil og en masse andre klassikere med rette nydt kolossal bevågenhed, men næsten alle klassiske værker har været hvirvlet ind i denne gode cirkel af velvilje. En del af den antikke litteratur som ville have forekommet aparte og irrelevant hvis den hørte til i en anden kultur eller tid, bliver behandlet med meget stor respekt. For et moderne ateistisk procesorienteret verdensbillede er Platons filosofi hverken mindre underlig eller mere forfinet end William af Ockhams; mere rodet og charmerende udtrykt, og, først og fremmest, ikke kristen. Men bedre, eller mere relevant for moderne samfundsborgere? Eller man kunne nævne Horats' *Ars poetica* som også bliver taget meget alvorligt som klassikerlæsning. Men når alt kommer til alt: det er en skuffende samling banaliteter som kun kan være negativt interessant fordi Horats har skrevet så fremragende lyriske digte.

Den middelalderlatinske litteratur — som i omfang antageligvis er mere end hundrede gange så stor som den samlede overleverede antikke litteratur — har aldrig under ét været udsat for en sådan overvældende mængde af kritisk og ukritisk velvilje. Den folkesproglige middelalderlitteratur har været glorificeret og kanoniseret ud fra nationale paradigmer som har gjort Dante, Snorre og Chaucer til skolelekture, men så snart vi har at gøre med latinske forfattere fra middelalderen er ikke engang de mest storslåede blevet synlige. De har på sin vis været fanget i en ond cirkel. Spørgsmålet er jo selvfølgelig om der er værker af “verdensformat”, værker der fortjener status som “middelalderlige latinklassikere”. Jeg skal diskutere nogle kandidater nedenfor, men spørgsmålet kan

faktisk ikke stilles så enkelt. Der er naturligvis ingen universel smag. Inden for sprog- eller kulturfgrænsede og traditionsmæssigt sammenhængende corpora kan der skelnes mellem godt og skidt. Men for en kineser er og bliver Tang-poesi større end Homer. Og for en amerikaner er Whitman sjovt nok lidt bedre end samtidige britiske digtere. Pointen her er at hvert corpus af en vis størrelse og vægt har sine mestre, men man må været sprogligt og kulturelt trænet (eller indoktrineret) til at høre ordentlig efter. Så længe middelalderlatin af folkesprogsforskere bliver præsenteret som et lukket "kirkeligt kredsløb" og af klassiske filologer på afveje som en kuriøs afvigelse fra et stort ideal, vil ingen af dens evt. store forfattere kunne blive dyrket som noget fint og evigt, kun som samlinger af oplysninger.

Det dannede borgerskab kunne kende sig selv igen i nogle ukristne borger- og digteridealer lånt fra Grækenland. En del af den æstetiske dannelse består i denne genkendelse, nogle gange kaldt det "evigt-menneskelige", andre gange kaldt det "aktuelle". Det siger os noget idag, det rammer noget i vores nuværende situation (jvf. Saïd s. 21; jvf. den danske rapport s. 11–16). Et sådant "spejlar-gument" kan man også finde for middelalderen, fx hos Norman Cantor som i indledningen til sin opsigtsvækkende bog om middelalderstudier i det 20. årh. siger: "The Middle Ages are especially interesting and instructive to us because the medieval people had to deal in their literature and theory with the fundamental fact of human life: the relationship and tension between the spiritual and the material, the intellectual and the physical. [...] As this transition [til det postmoderne tredje årtusind] occurs, as the familiar ideological signposts of the twentieth century fade away into the enigmatic silence of the superseded past, the time-tested spiritual and social ideals speaking directly to us from the Middle Ages will move ever more centrally on to the horizons of culture and thought." Argumentet kan faktisk bruges om hvad som helst i kulturhistorien man nu tilfældigvis interesserer sig for.

(2) En meget stærkere gruppe argumenter for klassikerstudier tager udgangspunkt i traditionen, eller kulturarven om man vil. For at forstå begreber, institutioner, værdier, kunstværker osv idag må man også studere den antikke kultur (jvf. den danske rapport s.

N. Cantor, *Inventing the Middle Ages*, New York 1991, s. 39–40 & 43

*Det traditions-
historiske paradigme*

11–16). Dette argument er også principielt lige godt for antikken og middelalderen, men der kan igen peges på reelle og imaginære forskydninger.

En klassisk form af argumentet formuleres som en civilisations-teori. Der findes så og så mange civilisationer som alle giver deres bidrag inden de leverer stafetten videre til næste civilisation. En rigtig 19. årh.s tankegang (som så meget andet med rødder i antik og middelalder), som er blevet nok så grundigt dekonstrueret i nyere kulturteori. Men alligevel vældig levende også blandt klassikere, fx Griffin s. 3: “[our...] culture which derives from the blending of elements of three separate sources: from our more or less barbarous Germanic past, from the Hebraic and Christian tradition of the Bible and the Church, and from the high pagan culture of Greece and Rome.” Tilsvarende finder vi i den danske antikfagsrapport s. 16: “De store strømme, der går igennem europæisk kultur er den græske, den romerske og den kristne, Hellas, Rom og Palæstina.” Utallige, gerne lidt ældre, tyske bøger om middelalderen forklarer på lignende måde hvordan middelalderen opstod ud fra en blanding af Römertum, Germanentum og Christentum.

Hvis vi lader modellens problemer ude af betragtning et øjeblik, og fx accepterer at middelalderens Europa (ca. 600–1500) er en afgrænset civilisation hvis kulturelle meriter kan sammenlignes med den klassiske oldtids, så vil de fleste vel kunne se en vis sandhed i det gode dictum: middelalderen *er* vores tradition, antikken har vi gjort til vores tradition (nemlig under den borgerlige revolution). Europas kultur- og statsgeografi, nationalstaterne, diverse retssystemer og -traditioner, det nuværende udformning af skrift- og taltegn, papiret, brillerne, forskningsbiblioteker, universiteterne, akademiske traditioner, parlamenter, romantik, klassicisme, *bellum justum* (jihad), et bogmarked, den moderne forfatterrolle, folkesproglitteraturerne m.m.m. er alle lyslevende middelalderlige fænomener (nogle med romerske forløbere) — vel at mærke med en ubrudt tradition siden middelalderen. Men netop fordi middelalderen er så konkret og nærværende fortid bliver den faktisk studeret og formidlet i meget højere grad som lokal- og regionalhistorie end som samlet civilisation, og står derfor ligesom ikke mål med den antikke kultur der oftere præsenteres som én pakke. Derudover

har middelalderen i den almindelige opfattelse fået knyttet en række “barbariske” træk til sig som egentlig hører de følgende århundreder til (ca 1500–1800), fx opsøgende inkquisition, heksebrænding, totalitær pavestol, censur, alkymi og religiøs indoktrinering af masserne.

Selv om det selvfølgelig ikke er meningsløst at tale om civilisationer, er problemet, meget kort sagt, at en række strukturer og traditioner både geografisk og tidsligt går på tværs af det man har defineret som en civilisation, og at disse dermed kommer ud af fokus. I det konkrete tilfælde illustreres det måske bedst ved at spørge hvor kristendommen hører hjemme: i antikken eller i middelalderen? I up-to-date håndbøger er der en tendens til at antikkens øvre grænse ligger omkring 600 e.v.t., bl.a. med baggrund i de store forandringer middelhavsområdet og det romerske (byzantinske) rige skulle gennemgå i det 7. årh. Der kommer også flere og flere bøger og tidsskrifter som taler om den antikke kristendom. For dagens forskning er der næppe tvivl: kristendommen opstod og etablerede sig i Romerriget, i den antikke græsk-romerske verden, og det giver mening at se isoleret på denne “antikke kristendom”. Man kan uden overdrivelse sige at kristendommen er antikkens tungeste arv til eftertiden, men, signifikant nok, nævnes dette overhovedet ikke af Saïd og Griffin — helt i den tyske nuhumanismes ånd fra omkring 1800. Kristendommen som et antikt fænomen nævnes faktisk i en bisætning i den danske rapport (s. 16), men det har ikke nogen konsekvenser for overvejelserne om læseplaner osv. Den senantikke kultur er stadig helt fraværende.

Et andet problem er at en simpel civilisationsmodel ofte reducerer overgangen fra en civilisation til en anden til forskellen mellem højcivilisation og barbari. Denne modsætning er nok særligt yndet af klassikere, jvf. den måde Griffin afslutter på (s. 17–18): “Yes, Rome fell. High culture, once gained, was lost. The cities were sacked and looted, again and again, until most of them ceased to exist. [...] The libraries were burnt. Many great works of art and literature were destroyed and lost forever.” Forestillingen om den barbariske flodbølge der væltede Romerriget er nu forældet og afløst af et hvor man ser en langsom kulturassimilation mellem germanere og “romere” samtidig med at en del vestlige provinser i Romerriget

blevet sparet væk af kejserne (i øst). Og den konstante plyndring af byerne og afbrænding af biblioteker giver også et forvrænget billede. Grunden til at bygningsværker og bogsamlinger gik til grunde var ikke vold, men mangel på vedligeholdelse, nye prioriteringer. En nylig udgravning på Nervas forum i Rom viser et tidligt middelalderligt privathus som er opført af rester fra ældre bygninger på forum, alt sammen gjort med pavens tilladelse. Det var ikke barbarerne som ødelagde forum, det var manglende vedligeholdelse og romerne selv. Et andet, nok så stort problem er jo at Romeriget ikke faldt. Det forvandlede sig til det byzantinske rige, efter traditionelle begreber så bestemt en højkultur. Bruddet mellem den klassiske og den middelalderlige kultur kan som nævnt godt sættes omkring 600, men det kan ikke længere idag ukvalificeret beskrives som at en civilisation går under og en anden opstår. Dertil er der for mange tråde der krydser grænsen, fx latin og græsk som eneherkende, autoritative og hellige skriftsprog.

Denne kontinuitet præger en stor del af forskningen i den latinske tradition, som kan karakteriseres som lærdomshistorisk. Hermed menes at der inden for filosofihistorie, retshistorie, litteraturhistorie osv. arbejdes fuldt så meget med den brede masse af forfattere og anonyme småskrifter, kommentarer og deres indbyrdes sammenhæng som med de store navne. Det er ofte sådanne mindre spektakulære værker der skaber broen mellem forskellige perioder i lærdomshistorien. Den "arv" som dermed belyses viser sig således ofte at være et bredere og mere gennemtrængende fænomen end fx traditionel filosofi- eller litteraturhistorie lader forstå; dér kommer man let til at springe et århundrede eller to over fordi der ikke er nogen kendte navne. Den lærdomshistoriske forskning har også ofte den funktion at traditionens tyngde bliver tydelig — grundig viden om lærdomshistorien kan blive et korrektiv til hurtige formuleringer om at Descartes indledte moderniteten, at renæssancen opfandt individet, at Petrarca var den første forfatter i moderne forstand osv. Meningen er ikke at disse fænomener bare flyttes tilbage til middelalderen, men at forestillingerne om dem kan nuanceres og kritiseres. På denne måde har middelalderlatinen et vedvarende og vigtigt arbejdsområde inden for det traditionshistoriske paradigme.

Den latinske
tradition som
lærdomshistorie

(3) Et tredje og nyere argument for klassikerstudier er at de gamle netop ikke ligner os (jvf. Saïds diskussion s. 20–22). De antikke grækere og romere levede i en fremmedartet kultur som giver glimrende materiale til “cultural studies”. Det samme argument kan nemt fremføres om studier i middelalderen (jvf. Cantor s. 47) — i europæisk middelalder møder man “det andet”. Faktisk skrives der i øjeblikket mange fremragende studier om både antik og middelalderlig kultur netop ud fra interessen for det anderledes, det eksotiske, men argumentet er, i det mindste i sin rene form, ikke helt ærligt. For europæisk antik og europæisk middelalder er jo ikke noget tilfældigt emne for europæiske (og amerikanske) forskere. Der er altid et traditionshistorisk element i interessen. Det er således også en skrækvision for forfatterne til den danske rapport, at antikken bliver en fremmed kultur på linje med andre (s. 92): “... at man betragter forskellige kulturer ud fra den præmis, at ingen kultur kan påberåbe sig primat over andre, og ingen kultur er mere interessant end andre, ingen periode særlig betydningsfuld, intet værk mere lodigt, alt er lige gyldigt.” Men der er vist ingen grund til at tro at Europæere mister interessen for Europas fortid, hvad enten det drejer sig om antikken eller middelalderen og hvad enten man nærmer sig fortiden som noget eksotisk eller som noget velkendt. Værre er det hvis man ikke løsriver sig fra den firkantede kulturtaenkning hvori “kulturerne” blev defineret i sidste århundrede. Dermed stritter man både imod moderne forskningstendenser og indlysende muligheder for at sikre de klassiske sprogs plads i uddannelsessystemet på længere sigt.

Selv om kulturen altså ikke har været eller vil blive helt tilfældigt valgt, har det antropologiske paradigme været yderst tiltrængt både i antik- og middelalderstudier. Jagten efter kulturelle særheder kan naturligvis overdrives, men både i det nyhumanistiske paradigme inden for antikstudier og inden for katolske og nationale paradigmer inden for middelalderstudier, har der været udtalte tendenser til modernisering af fortiden, eller slet og ret blindhed over for de mere fremmedartede sider af kulturerne.

Har man accepteret at der må eksistere en grundforskning i den ældre del af europæisk litteratur- og lærdomshistorie, kan man også stille et simpelt spørgsmål om hvor de største behov er. De

kolossale mængder latinlitteratur fra middelalderen mangler stadig helt banale litteraturhistoriske beskrivelser. Hvad findes der? hvor er det tilgængeligt? osv. For slet ikke at tale om kritiske udgaver, kommentarer og oversættelser. Den bedste litteraturhistorie er stadig Max Manitius' *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I-III* (1911–31) som dækker perioden ca 600–1200. Her finder man beskrivelser af en stor mængde værker fra hele den periode hvor latinen var mere eller mindre eneherkende som litteratursprog. Men altså en ganske ufuldstændig og forældet beskrivelse. For perioden efter ca 1200 er man på herrens mark. Her må man lede enten inden for specielle discipliner eller i nationale litteraturhistorier, men udvalget er ofte meget sparsomt og kvaliteten af oplysningerne ofte dårlig. Et meget vigtigt nyere hjælpemiddel er den årlige internationale bibliografi *Medioevo Latino* (1980–) (lidt bibliografisk førstehjælp findes til sidst her i pamfletten). Sammenlignet med antik litteraturhistorie og middelalderlig folkesproglitteraturhistorie befinder middelalderlatinen sig på et begynderstade, både på grund af de kolossale mængder litteratur og på grund af manglende national interesse for værker af international karakter, som ovenikøbet ofte er anonyme.

Det kan med andre ord være meget svært at finde rundt i materialet. Hvad er godt? Hvad er vigtigt? For nylig påbegyndte Cambridge University Press en serie med navnet Cambridge Medieval Classics. "En middelalderlig klassiker" er nok for nogle en selvmodsigelse. Men hvadenten man nu accepterer ordet eller ej, forestillingen er relevant og interessant at tage stilling til. Faktisk ser det ud til at man fra forskelligt hold forsøger at etablere en slags middelalderlatinsk læsekanon netop nu hvor de nationale og antikke kanoner er ved at gå i opløsning, eller i det mindste bliver stærkt problematiseret. For at den middelalderlatinske litteratur skal blive mere synlig har den behov for nogle forgyldte auctores, nogle navne som går igen i antologier, oversættelser eller litteraturhistorier. Udvalget af dem er ofte præget af personlige og især nationale synsvinkler. Ser man på nogle af de kommenterede skole- og universitetsantologier over middelalderlatin som er produceret inden for de sidste ca 100 år, er den nationale interesse meget tydelig. Danske udvalg tilbyder tekster af Adam af Bremen og Saxo,

tyske trykker dokumenter om investiturstriden, engelske antologier tager krøniker om normannernes erobring af England osv, alt sammen gerne indledt med nogle eksempler på senantikt kirkeligt latin. Men også på dette punkt er der ændringer at spore. Visse nyere antologier (se boglisten ndf.) er bygget kronologisk og tematisk op, dækker det meste af Europa, og forsøger at belyse den europæiske middelalder som civilisation og som forudsætning for moderne lærdom.

Skitse til en middelalderlatinsk kanon

I det følgende skal jeg opregne en række værker som kan påstås allerede at have klassikerstatus eller som har potentialet til at blive europæiske latinklassikere. Udvalget er både baseret på nyere antologier, serier og litteraturhistorier og på egne skøn og præferencer. Det har dermed både et deskriptivt og et præskriptivt element. Da jeg selv kender mest til den historiske prosalitteratur, vil den måske være lidt favoriseret selv om jeg har prøvet at undgå det; andre middelalderlatinere vil sikkert lægge større vægt på digtningens forskellige genrer, filosofiske værker, religiøs-mystisk litteratur eller andet. Listen prøver at tage hensyn både til kvalitet og betydning. Med andre ord har nogle af de nævnte værker været nærmest ukendte i middelalderen og fejret i nyere tid, mens andre har nydt berømmelse i samtid og umiddelbar eftertid. Grundlaget for udvælgelsen af værker fra den litterære guldalder (ca 1000–1200) er noget sikrere end fra universitetsperioden (ca 1200–1400). Selvfølgelig er der her kun tale om et meget begrænset udvalg, men forhåbentlig kan det give en idé om hvor mange forskelligartede og fascinerende forfatterskikkelser der findes i den latinske middelalder.

I middelalderlatinens først svage periode, mellem ca 600 og 800, er det forholdsvis enkelt at nævne de forfattere som rager op: VENANTIUS FORTUNATUS (ca 535–600) var knyttet til det frankiske hof og skrev bl.a. et epos om den frankiske “nationalhelgen” Martin af Tours (4. årh.) samt en række hymner og lejlighedsdigte; hans litterære form bærer stadig præg af en senromersk litterær offentlighed. Hans samtidige, biskop GREGOR AF TOURS (538–94), tilhørte

*Overgangstiden
(600-800)*

samme miljø og satte også Martin af Tours, de frankiske konger og rettroenhed i centrum af sin sprudlende *Frankiske historie*, men hans temmelig uorganiserede fortællestil har brudt fuldstændigt med klassisk retorik og klassiske forbilleder, og i hans litteratursprog kan man konstatere et vist normsammenbrud som er karakteristisk for perioden før den karolingiske reform.

Uden for Frankeriget kan man iagttage lærdomscentre i det visigotiske Spanien, i England og i Italien: Pave GREGOR DEN STORE (ca 540–604) blev med sine administrative breve vigtig for samtiden og med sine eksegetiske værker en betydningsfuld skikkelse for resten af middelalderen. Den spanske statsmand og biskop ISIDOR AF SEVILLA (ca 570–636) skrev bl.a. indflydelsesrige bibelkommentarer, krøniker og et encyklopædisk værk (*Etymologiae*). Et endnu mere spektakulært tilfælde af en én-mands-renæssance — og med samme status som sekundær kirkefader tilfølge — finder vi hos BEDA fra Northumbria (672–735). Han berørte hele tidens lærdom, skrev skelsættende traktater om metrik, ortografi m.m. — og om kronologi: på dette område blev hans arbejde epokegørende, bl.a. fordi han applicerede e.Kr.f.-tidsregningen i praktisk historieskrivning. Sit stilistiske og litterære talent viste han i sit berømteste værk, *Den Engelske Kirkehistorie*, en gennemtænkt og bredt anlagt beretning med hovedvægt på den senere periode (op til 731). En anden betydningsfuld skikkelse fra det 8. årh.s England er ALKUIN AF YÖRK (ca 730–804) som i de sidste 20 år af sit liv arbejdede som en primus motor for Karl den Stores reform af det religiøse og lærde liv. Alkuin frembragte også grundlæggende pædagogiske og teologiske traktater, helgenbiografier samt en mængde klassicerende poesi; dertil efterlod han en værdifuld samling breve som er en væsentlig kilde til tidens lærde kultur. En anden alsidig skikkelse som var blevet formet uden for Frankeriget, men som også for en tid bidrog til den karolingiske ideologi, var “italieneren” PAULUS DIACONUS (ca 720–800). Selv opfattede han sig som langobarder, dvs han tilhørte et bestemt krigeraristokrati fra Norditalien. Hans kendteste, men desværre ufuldendte, værk er netop *Langobardernes Historie*, et mesterværk af velkomponerede fortællinger som dækker folkets historie fra urtiden i Skandinavien over invasionen af Italien (568) frem til kong Liutprand (d. 744). Paulus’ charmerende stil appellerede

også til middelalderens læsere og tilhørere, og i det 11. og 12. årh. nyder Langobarderhistorien fremfor noget andet “lokal-historisk” værk europæisk udbredelse.

Blandt de egentlig karolingiske lærde fremstår EINHARD (ca 770–840) med sin *Karlbiografi* utvivlsomt som det største navn. Livsskildringen er struktureret efter forbillede af Sueton og er yderst velkrevet, tilmed af et øjenvidne, hvilket — for middelalderlige som for moderne — giver værket en særlig interesse og autoritet. Selv nyere historikere kan ikke frigøre sig fra Einhards portræt, så enestående og detaljeret er det. En ægte klassiker. Så meget desto mere sigende om middelalderlatinens forskningsstatus at en udtømmende kritisk udgave med kommentar endnu ikke findes. Blandt de mange betydelige forfattere senere i det niende årh. kan der være særlig grund til at nævne NOTKER STAMMEREN (c. 840–912). Han er ophavsmand til en mere anekdotisk *Karlbiografi*, men først og fremmest en nyskabende digter: sprogligt og musikalsk står han som skaberen, eller i hvert fald den afgørende fornyer af sekvensen, et selvstændigt sangstykke fortrinsvis anvendt ved de større højtid. Et digterværk af en helt anden karakter er det anonyme helteepos *Waltharius*, formentlig fra slutningen af det 9. årh. I klassisk stil og knap 1500 heksametre behandler det sagn om folkevandringstiden, nærmere bestemt om kongeætlingene Walther og Hildegundes flugt fra det hunniske hof og Walthers efterfølgende kamp mod sin fjende Gunther. Et fornemt eksempel på den “automatiske” og samtidig kunstnerisk bevidste latinisering der i denne periode fandt sted når folkesprogligt fortællestof skulle skrives ned.

Det 10. årh. kaldes ofte for et århundrede af jern (*sacculum ferreum*) fordi skriftkulturen synes at have gået noget tilbage i forhold til den karolingiske renaissance. Det er muligt at intensiteten og målrettetheden forekommer svagere, men skriftkulturen breder sig faktisk støt ind over det tyske område, og der er også adskillige bemærkelsesværdige lærde og forfatterpersonligheder at finde. Flere af dem var tilknyttet de tyske konger med kejserambitioner, ottonerne.

Det gælder fx LIUTPRAND AF CREMONA (ca 920–75), biskop og topdiplomat for Otto 1. Udover fremstående historiske værker om

Latinens sejr i den karolingiske epoke (800–1000)

Otto 1: 962–73
Otto 2: 973–83
Otto 3: 983–1002

Otto forfattede han også en interessant rapport om sin sendefærd til Konstantinopel, hvor han skulle bede om den byzantinske prinsesses hånd for Otto 2. Liutprand skriver her i en meget personlig og uklassisk stil, og gør direkte grin med det fremmedartede hofceremoniel i Konstantinopel. En historiker fra perioden fra spiller mere raffineret på den litterære tradition, er WIDUKIND AF CORVEY, munk og aristokrat (ca 925–75). I sin Sakserhistorie giver han på basis af de bedste kilder ikke alene fine analyser, men han skriver også et elegant, meget Sallust-inspireret latin. Widukind leverer en gennemført *interpretatio Romana* af samtidige forhold: en kirke hedder *templum*, kongens råd *senatus*, en afdeling af hæren *legio* osv. Nu skulle man tro at Otto 1.'s kejserkroning var gefundenes Fressen for en der ville lancere den nye tyske kejserrige som en naturlig forlængelse af det gamle romerske. Men faktisk bliver den forbigået i tavshed. Widukind beundrer nok Otto, men i sidste ende skriver han fra et aristokratisk synspunkt. Det er den saksiske adels historie, ikke en enkelt herskers. Også den usædvanligt lærde GERBERT AF REIMS (ca 940–1003) blev støttet af ottonerne (Otto 3.) og blev pave som Sylvester 2. (999–1003). Han skrev bl.a. om matematik og var formentlig den første i Europa som anvendte arabertal. Endelig må den første kendte kvindelige forfatter fra den vestlige middelalder nævnes, nemlig HROTSVITA AF GANDERSHEIM (ca 920–75); ikke bare fordi hun er kvinde, men fordi hun skabte et kristent læsedrama, delvis inspireret af Terents, men helt omsat til fromt middelalderligt publikum og skrevet i et fin rytmisk prosa. Hun tilhørte også det højeste aristokrati og skrev bl.a. et epos om Otto 1.'s bedrifter. En speciel skikkelse, også delvis støttet af Otto 1., er RATHER AF VERONA (ca 890–974), både kendt for sit omfattende kendskab til latinske klassikere og for sin manglende evne til social tilpasning. Han var højt placeret (som biskop i Liège og Verona), men blev flere gange afsat og fængslet. Hans skrifter er præget af et ambitiøst sprogligt og retorisk niveau, og er ikke tom snak. I fangenskab skrev han *Praeloquia*, middelalderens første satiriske sædeskildring med adresse til alle grupper i samfundet.

Guldalderen
(1000–1200)

Perioden ca 1000–1200 er som nævnt karakteriseret ved skriftkulturens ekspansion, både geografisk, kvantitativt og i sine funktioner, men samtidig ved at latinen enten endnu er eneherkende

eller stærkt dominerende. Det er altså på en meget bred baggrund at følgende navne kan fremhæves.

Poesien fortsætter sit dobbeltløb: rytmisk og kvantiterende. En enestående samling af begge typer digte findes i de såkaldte *Cambridge Sange* opkaldt efter det eneste eksisterende håndskrift som ligger i Cambridge. De knap hundrede verdslige sange er dog af væsentligst tysk oprindelse, en del komponeret før årtusindeskiftet; selve samlingen må være foretaget omkring 1050. Sangene dækker en del emner og digteriske funktioner — kejserhyldest, kærlighedsdigte m.m. — alt i alt en tidlig variant af vagantdigtningen, som kom til at blomstre i det 12. årh. under betegnelsen “goliardisk” digtning. De kendteste eksponenter er de to såkaldte “førstedigtere”, nemlig HUGO PRIMAS (af Orléans) og ÆRKEPOETEN (rigtigt navn ukendt), begge aktive omkring midten af det 12. årh. og begge mestre i den rytmiske poesi hvor personlige emner bliver drejet elegant i et yderst legende og levende latin. Mange af digtene præsenterer et stærkt modbillede til den fromme munkekultur. Alkohol, sex og gambling hyldes som de sande værdier i livet, præster og munke udsættes for spot, sjælens frelse skal ske her og nu. Den slags poesi blev for det meste sunget og har derfor både en skriftlig og en mundtlig overlevering i perioden. Dette er tydeligt i den store samling fra omkring 1200, *Sangene fra Beuern*, hvor en del strofer og versdele kendt fra anden overlevering, genbruges. Denne samling af vagantdigtning er igen fortrinsvis af tysk oprindelse. Med sin ironi, humor og erotik er den blevet et af de kendteste stykker middelalderlatinsk litteratur overhovedet.

Den liturgiske poesi fra perioden er mindre kendt idag, men indtog selvfølgelig en central plads i samtiden. Det største navn er ADAM AF ST. VICTOR (ca 1110–92) som “regulerede” sekvensdigtningen, dvs han bragte den under forskellige komplicerede former til metrisk fuldendelse, samtidig med at han fastholdt menneskets ufuldkommenhed og dets stræben efter Gud som det centrale tema. En anden nyskabende liturgisk digter og komponist (musikken er overleveret) var den visionære abbedisse HILDEGARD AF BINGEN (1098–1179). Hendes *Symfoni af himmelske åbenbaringers harmoni* indeholder en række højt værdsatte antifoner og responsorier, vers sunget i begyndelsen og slutningen af gudstjenesten. Hildegard er også kendt for et antal visioner, nedskrevet på latin.

Poesi og visioner

Carmina Burana

Visionslitteraturen blomstrede i det 12. årh., bl.a. med den vidt udbredte *Visio Tnuðdali* fra midten af århundredet som en nøgletekst. En irsk ridder fortæller her om sine syner af himmel og helvede. Denne type tekster er centrale religions- og mentalitetshistoriske kilder, og giver samtidig vidnesbyrd om latinens funktion: bønder, riddere, kvinder o.a. uden (gode) latinkundskaber fortæller om deres visioner til en munk; han former historien på latin, med skyldig hensyntagen til evt. litterære forbilleder. Senere i det 12. og 13. årh. omarbejdes mange latinske visioner til poetiske eller pro-saiske folkesprogstekster.

Det intensiverede studium af de klassiske romerske digtere gav et solidt sprogligt, metrisk og litterært udgangspunkt for en række episke, didaktiske, og lyriske digte — der kom en stor bølge af antikiserende poesi især i det 12. årh. En tidlig ridderroman på latinske heksametre er den tyske *Ruodlieb* (ca 1050), kun overleveret i brudstykker. Den fortæller med realistiske detaljer om en farende ridders eventyr, delvis inspireret af østligt novellestof. En vigtig kanal for eventyrlige fortællinger (med filosofiske overtoner) var den græske Alexanderlitteratur som i løbet af den tidlige middelalder på forskellig vis blev formidlet på latin. Verdenserobreren Alexander som rejste til verdens ende, korresponderede med Aristoteles og diskuterede med indiske vismænd, kunne bruges som en idealfyrste, et skræmmebillede på hovmod og et billede på menneskets utæmmelige trang til nye oplevelser og ny viden. LEO ARCHIPRESBYTER AF NAPOLI oversatte i midten af det 10. årh. Pseudo-Kallisthenes' Alexanderroman under titlen *Historia de procliis* (*Fortælling om krig*); den undergik så forskellige bearbejdelser i Vesten mellem det 11. og 13. årh. Disse "historiske" eventyr inspirerede både en stor folkesproglig litteratur og blev også emne for det latinske epos i det 12. årh. som nød storst udbredelse og som kan betegnes som et digterisk højdepunkt: GAUTIER AF CHATILLONS (ca 1135–1204) epos om Alexander, *Alexandreis* fra omkring 1185. I elegant antikiserende stil fortælles historien om Alexander i et samtidigt perspektiv, hvor det 12. årh.s fyrsteidealer, korstogstanker, teologi og filosofi kommer stærkt til orde. Over de store mængder episk digtning hæver sig også det anonyme værk *Ligurimus*, ligeledes fra slutningen af århundredet. Det beskriver med fuldt episk

udstyr kejser Frederik Barbarossas felttog i Italien. Også satiren trivedes på vers, bl.a. i den populære dyredigtning som kulminerede med NIVARD AF GENT omkring midten af det 12. årh. Hans lange fabel i syv bøger, *Ysengrim*, er skrevet i elegiske disticha, men Nivards særlige kunst består i en bevidst variation af stilm niveauer: antikiserende kontra medieviserende, hypotaktisk kontra parataktisk, obskur moraliserende kontra fræk direkte tale osv. Ysengrim er den dumme ulv som bl.a. symboliserer munkene, mens den litterært set senere så succesrige ræv, Reineke, driver sit kyniske og smarte spil.

De antikke lyriske verssmål dyrkedes i mindre grad, men enkelte virtuoser som METELLUS AF TEGERNSEE fra midten af århundredet og SAXO GRAMMATICUS fra slutningen viser hvor vidt den formelle imitation af bl.a. Horats og Boethius kunne drives. Metellus' *Quirinalia* omhandler helgener, mens Saxos digte er lagt i munden på personer der optræder i den første del af hans store *Danmarks-historie* (se ndf.).

Også læsedramaer blev skrevet i større antal i det 12. årh. Bestsellersen var den såkaldte *Pamphilus de amore* (ca 1150) — en livsnær, ovidinspireret komedie på elegiske disticha. Den blev så udbredt at den har givet ophav til ordet "pamflet".

Klostrene er stadig i det 11. årh. helt dominerende som lærdomscentre. De forskellige reformbevægelser, især cistercienserne, gav ny livskraft til klosterlivet og også til den lærde del af det. Da lærdommen efterhånden i det 12. årh. "flytter ud" af klostrene betyder det egentlig ikke en nedgang for klosterlitteraturen. Snarere bør man sige at der opstår et nyt felt samtidig med at det gamle bliver styrket. PETRUS DAMIANI (1007–72), prior i Fonte Avellana, var en af de mægtigste intellektuelle i det 11. årh., stod på pavens side i investiturstriden og forfattede skrifter om asketisk livsførelse (*De perfectione monachorum*), samt nyskabende teologisk-filosofiske traktater, prædikener, religiøse digte m.m. En anden monastisk skikkelse med en omfattende og betydningsfuld produktion er abbeden RUPERT AF DEUTZ (ca 1070–1130) som i bibelkommentarer, teologiske afhandlinger, apologetiske skrifter (*Dialog mellem en kristen og en jøde*) m.m. fremmede en trosopfattelse præget af mystik. Den intensiverede kontakt med jødisk og islamisk lærdom i det 12. årh.

Prosa

gjorde netop apologetikken til en favoritgenre; en central skikkelse på dette (og andre) punkter er abbeden af Cluny, PETRUS VENERABILIS (ca 1092–1156): efter at have tilvejebragt en oversættelse af Koranen skrev han flere gendrivelse af Islam. En endnu mere magtfuld abbed, BERNHARD AF CLAIRVAUX (ca 1090–1153), deltog med sine korstogsprædikener mere direkte i kampen mod de vantro; han skrev også med glimrende latinsk retorik om kirkelige og teologiske emner, ligesom Rupert af Deutz med en hældning mod det mystiske og en afsmag for den nye dialektiske lærdom som på denne tid udvikledes uden for klostrene. En mere radikal cistercienser, senere grundlægger af florenserordenen, JOACHIM AF FIORE (ca 1130–1202), havde endnu nærmere forbindelse til det guddommelige. Han fremsatte i en række indflydelsesrige afhandlinger og bibelkommentarer en original metode for bibleeksegese som førte ham til at fokusere på den såkaldte tredje tidsalder som snart skulle følge.

De monastiske forfattere som her er nævnt var typisk involveret i kirke- og anden politik på højeste plan; de rejste rundt, fungerede som diplomater m.m. Den monastiske kultur og litteratur var på ingen måde lukket inde, sekterisk eller isoleret. Man behøver bare at læse JOCELIN AF BRAKELONDS (ca 1150–1202) personlige og nærgående skildring af munkelivet i et rigt benediktinerkloster som Bury St. Edmunds, for at forvise sig om hvordan sådanne klostre var centralt placeret i en hel regions økonomi, politik og kulturliv. Alligevel fik det stor betydning at lærdommen fik ny næring fra andre institutioner i løbet af det 12. årh. — institutioner som domskoler og diverse frie skoler der omkring 1200 skulle udmønte sig i de første universiteter. Det betød at det højeste mål for læsning og studier ikke længere eksplicit var munkelivets menneskelige perfektion som en tilnærmelse til det guddommelige; målet var instrumentel eller filosofisk indsigt — det videnskabelige samfund blev grundlagt.

Den nye lærdom

Tendenser havde allerede vist sig i det 11. årh, fx inden for musik-teori og notation gennem GUIDO AF AREZZOS (ca 990–1050) traktater, men at nedskreven viden blev reorganiseret og nyformuleret i det 12. årh. fremgår med al tydelighed af de nye videnskabelige grundbøger: PETRUS LOMBARDUS (ca 1095–1160) samlede og

systematiserede kirkefædrenes udtalelser i *Sententiae*, og leverede dermed grundlaget for enhver universitær teologisk diskussion i flere hundrede år. PETRUS COMESTOR (ca 1100–79) skrev en populær og fyldig fremstilling af hele bibelshistorien, *Historia Scholastica*. IRNERIUS (død ca 1130) lagde en stor del af grunden for studiet af romerretten i Bologna med sine kommentarer og glosser til *Corpus iuris civilis*. GRATIANUS affattede omkring 1140 en systematisk traktat om kanonisk ret som i løbet af det 12. årh. blev kirkens officielle tekst. PETRUS HELIAS udarbejdede på samme tidspunkt en stor kommentar til Priscians grammatik som blev grundlæggende for den spekulative grammatik der udvikledes ved de toneangivende nordfranske skoler. Andre dele af videnskaben, fx logik, medicin og astronomi, gennemgik lignende udviklinger, bl.a. hjulpet af nye Aristoteles-oversættelser fra græsk af JAKOB AF VENEDIG (omkring 1130) og af oversættelser fra arabisk af græske og arabiske tænkere udarbejdet i Italien og Spanien, bl.a. af den højst produktive GERHARD AF CREMONA (1114–87).

En mellemposition mellem monastisk og verdensgejstlig lærdomskultur finder vi hos de regulære kanniker — dvs domkirkepræster som lever efter en munkeregel. Mest betydningsfuld er St. Victor-skolen i Paris hvor den encyklopædiske HUGO AF ST. VICTOR (ca 1095–1141) var virksom. Hans pædagogiske og eksegetiske værker, som både har et praktisk og et mystisk sigte, fik stor udbredelse i de næste hundrede år over hele Europa, men som lærdomscenter blev St. Victor udkonkurreret omkring 1200.

De filosofiske klassikere fra perioden er ANSELM AF CANTERBURY (1033–1109), PETER ABELARD (ca 1079–1142) og JOHN AF SALISBURY (ca 1115–80). Anselm, en italiener der endte som ærkebisp af Canterbury, gælder som den første originale filosof fra den tidlige skolastik, bl.a. kendt fra skriftet *Proslogion* om det ontologiske gudsbevis; men han skrev også afhandlinger om flere andre teologiske og filosofiske emner der blev aktuelle i den senere skolastik.

Abelard blev filosofisk mest kendt for sin håndfaste brug af den dialektiske metode som kom til at præge skolastikken: der samles autoritative citater og rationelle argumenter for begge sider af en sag. Men også hans skarphed og intellektuelle kampiver blev fejret i samtiden, ikke mindst af ham selv. I den bemærkelsesværdige selv-

biografi, *Historien om mine ulykker*, beskriver han sin karriere og sin kærlighed til Heloise. Selvbiografien danner en indledning til et formentlig noget redigeret udvalg af korrespondancen mellem Abelard og Heloise. Abelards billede af sig selv som det uretfærdigt behandlede geni, den beundrede og ombejlede lærer, har været taget for gode varer indtil den sidste nye biografi, hvor billedet dekonstrueres noget: måske var han en meget kantet person uden evne til samarbejde og kompromis, måske var han ganske hensynsløs i visse personlige forhold? Hvordan det nu end forholder sig, selvbiografien er et fascinerende og velskrevet dokument, en middelalderlatinsk klassiker om nogen.

En anden hovedkilde til det lærde liv i Frankrig (og hele Vesteuropa) i af det 12. årh, er John af Salisbury der med sin omfattende humanistiske lærdom og i et meget klassicerende og Ciceroinspireret latin reflekterer over temaet "lærdom og magt". Hans afhandling *Policraticus* kan regnes som den første udfoldede politisk-moralske teori i Vesteuropa, og hans talrige breve og historiske skrifter belyser netop de lærdes plads i samfundet. Som verdensmand og som opsamler af en usædvanlig stor græsk-romersk tradition er John af Salisbury altid spændende læsning.

Den intellektuelles problemer og fornøjelser i selskab med endnu mægtigere folk, fx i livet ved hoffet kommer til udtryk på mange måder i det 12. årh.s latinlitteratur. En central tekst er WALTER MAPS (ca 1135–1209) *Om hoffolks small-talk (De nugis curialium)* — en humoristisk og anekdotisk satire over hoffolk, munke og ægteskabet. GERALD AF WALES (ca 1146–1223) besværer sig også over sin samtid i et varieret og omfangsrigt forfatterskab. Bedst kendt er hans originale journalistiske etno- og topografi over Wales, men mange af hans skrifter er selvbiografiske hvor en masse spændende detaljer og en utrolig forfængelig forfatter kommer til syne. En mere indtagende side af det fine liv ved hoffet — i dette tilfælde det franske omkring 1185 — beskrives af ANDREAS CAPELLANUS i *De amore*. I tre Ovid-inspirerede bøger diskuteres henholdsvis erobringen, fastholdelsen, og til sidst afvisningen af kærlighed. Moderne fortolkere af værket er stadig usikre på om den kvindefjendske tredje bog skal opfattes ironisk, og hvordan værkets enhed kan forklares. I nogle middelalderlige oversættelser til folkesprog udelades den simpelthen.

Historieskrivningen i guldalderen er ikke bare enorm i omfang — det er her de fleste institutioner og nationer får deres dåbsattester — men også i variation. Ingen genreteori kan underinddele historiografien ordentligt, dertil er det en alt for levende, engageret og fleksibel aktivitet. I det følgende skal nogle få litterære storværker nævnes, bl.a. med den effekt at årbøger (annaler) og biografier nærmest forbigås.

Dog kan der være grund til at begynde med koblingen mellem helgenbiografi og historie, fordi det er i denne variant at Norge leverer sine vigtigste bidrag til den middelalderlatinske litteratur. Etableringen af ærkesædet i Trondhjem i 1152 gav tilsyneladende stødet til en større ideologisk virksomhed med det overordnede formål at formulere den norske fortid med genealogisk og åndeligt udgangspunkt i martyrkongen Olav Haraldsson (regerede 1015–30). Både den anonyme *Historia Norvegie* og THEODORICUS MONACHUS' (Tore Munk) *Norgeshistorie* hører til i det 12. årh og formentlig i denne sammenhæng. Begge er respektable historiske småskrifter af pioner karakter, velstrukturerede og skrevet på et godt 12. årh.s latin. Det gælder også visse dele af den latinske helgenbiografi over Olav, *Passio Olavi*, mens mange af miraklerne som beskrives er holdt i en mere simpel syntaks. Forbindelsen til ærkesædet og ærkebiskop ØYSTEIN ERLENDSSON (i embede 1161–88) er givet. Et par andre litterære småskrifter fra perioden er overleveret, men når man tænker hvor tynd og tilfældig denne overlevering er, skal der ikke meget fantasi til at forestille sig at en god del er gået tabt, og at latinlitteraturen har været mere livskraftig end den umiddelbart tager sig ud. Latinen fortsætter som kancelli- og kirkesprog, men den mere litterære del synes at have været udkonkurreret af den norrøne litteratur i det 13. årh.

En skribent som bekræfter alle de værste fordomme om den mørke middelalder er RADULFUS GLABER (ca 990–1047), som skrev en slags verdenshistorie der dækker perioden 900–1044: en neurotisk fransk munk med et vist storhedsvanvid og en altopslugende interesse for årtusindskiftets teologiske betydning. Hans historie er en rodet ansamling af små kapitler om forskellige herskere i Vesteuropa, skrevet uden interesse for kronologiske eller andre kritiske studier. Egentlig er han kun optaget af teologien bag histori-

en, af menneskets synder og dets snarlige frelse. Med andre ord: et tiltrækkende tidsdokument.

Går vi nu til et af det 11. årh.s absolutte højdepunkter i historiskrivningen, LAMPERT AF HERSFELDS (ca 1025–85) *Annales*, møder vi en forfatter med en helt anden mental og intellektuel kontrol. Værket begynder beskedent som en simpel verdenshistorisk årbog uden indledning, men fra omkring 1050 breder fremstillingen sig for at få sine fulde udfoldelse fra 1069 hvorfra den følger investiturstriden og diverse tyske begivenheder op til 1077. Som de bedste middelalderlige historikere skriver Lampert økonomisk, dvs selv når han er ordrig holder han tråden — alle detaljer er relevante for helheden. Hans stil er udsøgt, først og fremmest kalkeret over Livius og Sallust, men ikke på nogen måde bundet til stram imitation. Hans analyser og portrætter er fremragende. Hans holdning er på alle måder konservativ: han kan i den grad ikke lide kejser Henrik 4. og hans urolige regimente at han støtter paven i investiturstriden, men egentlig ikke ud fra sympati eller fælles kirkelige interesser; han sympatiserer mere med de saksiske stormænd som modarbejder Henrik, og naturligvis med sit eget kloster og dets personlige netværk blandt lokale aristokrater. Der er ikke tale om pavelig propaganda, men om personlige vurderinger af situationen i Tyskland.

Lamperts samtidige, ADAM AF BREMEN (død ca 1080), er ikke bare i nordisk sammenhæng at regne for en af det 11. årh.s store historikere. Hans velskrevne og velresearchede værk om det *Hamburghske Stifts Historie* frem til hans egen tid udmærker sig bl.a. andet ved en konsekvent litterær formgivning af den nordiske mission som en ny aposteltid og ved et indgående splittet portræt af den magt- og pragtsyge Adalbert (ærkebiskop 1043–72). At værket samtidigt er begyndelsen til den nordiske litteratur med et væld af unikke beskrivelser og oplysninger om det 10. og 11. årh.s nordiske historie, mindsker selvfølgelig ikke vores interesse.

En velorienteret og distanceret munk der fortjener en plads på historiografiens parnas er ORDERIK VITALIS (1075–1142) fra Normandiet. Hans enorme *Historia ecclesiastica* blev til over mange år; den var først en lokal klosterhistorie, blev derefter til normannerne historie, for endelig at svulme op til en universel kirkehistorie. Orderik er en fremragende fortæller; hans tragikomiske beretning

om Wilhelm Erobrerens død og begravelse er blandt mange af de historier som går igen og igen i moderne historieværker. Han skriver et meget mere medieviserende og rytmisk latin end Lampert, men konsekvensen og finishen er ligeså fornem.

Et unikt værk blev skrevet af GALBERT AF BRÜGGE, en notar som fulgte de dramatiske begivenheder fra dag til dag da hans beundrede fyrste, grev Karl den Gode af Flandern (regerede 1119–27), blev myrdet knælende i bøn i kirken som offer for en sammensværgelse. De fleste litterære kroniker og brevsamlinger fra middelalderen bærer naturligt nok præg af en vis bagklogskab, en vis overarbejdning eller redaktion. Selv om Galbert også har forsynet sin bog med nogle indledende overvejelser, hersker der ikke tvivl om at hoveddelen er en uredigeret dagbog, hvor man kan følge notarens overraskelse over at finde ud af hvem der deltog i sammensværgelsen, hans håb om fred, hans bestyrtelse over at måtte gribe pennen igen da borgerkrigsfejderne genoptages. Altsammen skrevet samtidigt med begivenhederne 1127–28. Hans litterære stil er ganske klodset, mens hans portrætter nærgående, og beskrivelsen af Brügges sociale grupper burde være obligatorisk læsning for sociologisk orienterede historikere. Han skelner på den ene side ret skarpt mellem forskellige grupper, men samtidig viser han hvordan personlige relationer på tværs af grupperne ofte udgør vigtigere bånd, hvordan eden er altafgørende i det middelalderlige samfund, og hvordan volden hele tiden lurer lige om hjørnet. En gylden kilde til mikrohistoriske studier.

To fremragende lærde fra det 12. årh., begge ophavsmænd til officiel historieskrivning for hver sit store rige, OTTO AF FREISING (ca 1115–58) og WILHELM AF MALMESBURY (ca 1080–1142), deler en humanistisk interesse for romersk historie. For Otto havde romersk historie en direkte relevans for hans eget emne, nemlig kejser Frederik Barbarossas Tysk-romerske rige. Socialt og intellektuelt stod Otto helt i front: han var selv toparistokrat (onkel til Barbarossa) og han havde været blandt de første tyskere som havde studeret i Nordfrankrig, bl.a. under Abelard. Som en af de få store historikere i middelalderen forsøgte han at forene filosofi og historie, og baserede sin store verdenskrønike på en augustinsk model om to stater (den himmelske og den jordiske, med kirken som bin-

deled), men samtidig på en suveræn beherskelse af de bedste tilgængelige kilder. Indbygget i værket er et pessimistisk teologisk perspektiv, men i sit andet hovedværk, den samtidshistoriske skildring af Barbarossas historie op til 1156 leverer Otto en mere optimistisk vurdering af menneskets muligheder for et succesrigt og fredeligt jordeliv. Alt sammen er skrevet ud fra et officielt kejserligt synspunkt og giver bevidst næring til ideen om Romerriget som det eneste legitime universalrige. Wilhelm af Malmesburys interesse for romersk historie kan siges at være mere akademisk eftersom England ikke skal lanceres som et nyt Rom. Men antikstudierne gav ham både sproglige og narrative ideer som kom hans *Englandshistorie* til gode; han knytter an til Beda og leverer den bedste sammenhængende skildring siden ham. Wilhelm var munk, men arbejdede sandsynligvis under en eller anden forståelse med hof og stormænd. Historien krævede store bibliografiske studier — og Wilhelm var en af det 12. årh.s store biblioteksrejsende — men også interviews m.m. da *Historien* følges helt op til 1140.

Korstog

Efter at korsfarerne i 1099 havde erobret Jerusalem flød der en strøm af beretninger om korstoget og om de nye franske riger i Mellemøsten. I næsten hele det 12. årh. var korstogs litteraturen på latin, mens den i det 13. fortrinsvis skrives på folkesprog. En lille klassiker er den anonyme øjenvidneskildring *Gesta Francorum* (ca 1105) som mange senere beretninger hvilede på og omskrev. Den er skrevet i et syntaktisk set simpelt latin, tydeligvis påvirket af romansk og af bibellatin. Der er ikke plads til her at gennemgå alle stationerne i den rige korstogs litteratur, men heldigvis er der en stor opsamlende skikkelse mod slutningen af århundredet som man kan rette blikket mod: WILHELM AF TYRUS (ca 1130–86). Som Otto af Freising havde han studeret lang tid i Nordfrankrig under det lærde nybrud. Fra 1165 til sin død året for Jerusalem blev erobret af Saladin hørte Wilhelm til den politiske elite i kongeriget Jerusalem, bl.a. var han ærkebiskop af Tyrus. Som historisk forsker, som fortæller og som latinsk stilist repræsenterer Wilhelm et absolut højdepunkt i middelalderen. De kronologiske, topografiske og prosopografiske undersøgelser der ligger bag *Kroniken* (*Chronica*), har været kolossale. Han er ofte skeptisk til tidligere overleveringer, som han korrigerer ved hjælp af sine egne iagttagelser. Beretningen om

de kristnes forhold i den hellige by begynder helt tilbage i det 6. årh., men når sin episke bredde under forberedelserne til det første korstog, hvor Wilhelm samler og omskriver et stort materiale og får en sammenhængende "officiel" fortælling ud af det. Han accepterer stort set mytologien om det første korstog, men man mærker at han sniger en skepsis ind nogle steder, fx vedrørende den hellige lanse som pludselig dukkede op ved erobringen af Antiochia. Et typisk greb han bruger er at indlægge lærde ekskursioner på passende dramatiske steder. Da korsfarerne i det første korstog står foran Jerusalems mure, standser Wilhelm og giver en stor beskrivelse af byens topografi. På den måde bliver scenen både sat for erobringen, men også for hele resten af *Kroniken*. Han følger kongeriget Jerusalems historie helt op til 1184, og beretningen om den senere tid for kongedømmet er mindre "mytologisk" og endnu mere interessant, grundet som den er på Wilhelms personlige kendskab til de fleste involverede. Det er et stort og varieret persongalleri man møder. Wilhelm skriver middelalderprosa på et højt niveau: middelalderligt og antikt vokabular blandes for at udtrykke forholdene mest præcist, han tenderer mod ganske indviklede ciceroni-anske perioder som dog også sigter mod rytmiske sætningsslutninger efter det middelalderlige system. Han har ikke gjort opgaven let for sig selv, men han har løst den fremragende.

Samtidig med Wilhelm skrev en siciliansk aristokrat en dagbog-sagtig kronike om Siciliens historie efter Roger 2.s død (1154) frem til 1168. Forfatteren går under det mystiske navn HUGO FALCANDUS som ellers ikke kendes, men det fremgår af værket at han har færdes ved det normanniske hof på Sicilien. Krøniken drejer sig faktisk stort set om hofintriger og er skrevet af en skarpsindig og desillusioneret mand. De livlige karakteristikker og de pessimistisk moraliserende og bidende kommentarer om kirke og hof har indbragt Falcandus navnet "middelalderens Tacitus". Mentaliteten og stilen har mange lighedspunkter, også selv om Falcandus ikke har kendt Tacitus, men har haft Quintilian og Sallust som sine modelforfattere.

SAXO GRAMMATICUS' Danmarkshistorie skrevet omkring 1200 har allerede været nævnt flere gange. I mange henseender er den enestående i den samtidige latinlitteratur: ambitionsniveauet i både

Saxo

prosaen og poesien, den specielle “romerske fortolkning” med hovedmodellen Valerius Maximus, omfanget, den ekstremt stramme fortælle teknik, den implicite romerske kronologi m.m.m. Bemærkelsesværdig er også integrationen af en masse sagnstof, bl.a. med de hedenske guder som aktører, i første halvdel af værket; Saxo kan næppe have ment at sagnhistorien havde helt samme sandhedsstatus som samtidshistorien, men han vil alligevel gerne have os til at tro det. Denne udfordrende spillet med fiktionen har han haft forbilleder til, ikke mindst den nærmest skrupellose GEOFFREY AF MONMOUTH der præsenterer sin *Historie om de britiske konger* (ca 1130) som den rene og skære sandhed. Værket omhandler “England”s historie før angelsakserne, sådan ca. fra Trojas fald til engang i det 7. årh. e.v.t. Altsammen pure opspind, men inspirerende fortalt, for det var Geoffrey der lancerede kong Arthur og dermed indledte den store folkesproglige Arthur-litteratur som skulle følge fra omkring 1150. Geoffrey og Saxo stiller fortsat vanskelige spørgsmål til litteraturforskningen, men de viser i hvert fald at den bevidste afprøvning af grænserne mellem fiktion og sande historier begyndte i den latinske litteratur i det 12. årh., ikke i den folkesproglige.

Læsere som dyrker klassisk historieskrivning savner ofte i den middelalderlige kritiske stemmer som Thukydid, Sallust eller Tacitus — fremragende forfattere som opnår en helt særligt effekt fordi de har en lidt bitter distance til stoffet. De er på den ene side en del af den herskende elite, og kender dermed beslutningsprocesserne, synspunkterne og hele det politiske liv — på den anden side er de så marginaliserede at de kan se det hele på afstand og levere skarpe analyser. Men den type historikere findes også i middelalderen. Man skal bare ikke nøjes med at læse Einhard, Otto af Freising eller Saxo, men huske at kigge på fx Lampert af Hersfeld, Hugo Falcandus eller sågar Wilhelm af Tyrus som også har sin ret personlige stil præget af både bitterhed og entusiasme.

*Universiteter og
folkesprog
(1200–1400)*

Når vi kommer ind i universitetsperioden af middelalderen gør der sig som nævnt flere nye faktorer gældende: den videnskabelige litteratur eksploderer, folkesprogene konkurrerer nu seriøst med latinen som litteratursprog, og skriftkulturen (latin og folkesprog) trænger sig endnu dybere ind i samfundsmaskineriet.

Eftersom den middelalderlatinske litteraturhistorie endnu ikke har egentlig oversigt over den senmiddelalderlige periode, og eftersom mængden af litterære og lærde efterladenskaber er meget større end de tidligere periode, skal følgende korte omtaler af forfattere tages med mange gran salt. Udvalget er forhåbentlig ikke helt tilfældigt, men der kan gemme sig meget interessant og læseværdigt rundt omkring som aldrig er kommet ind i nogen litteraturhistorie, og følgende ultrakorte liste skal bare tages som en lille gruppe fremstående eksempler på latinsk lærdom og litteratur i perioden.

Den latinske historieskrivningen fortsætter på forskellige stil- og ambitionsniveauer i det 13. årh., mens den for en stor del viger for folkesproglig historiografi i det 14. årh. Blandt læseværdige forfattere kan fremdrages præsten og læreren LAMBERT AF ARDRES der kort efter 1200 skrev en stilistisk ambitiøs og meget levende krønike om greverne af Ghisnes og Ardres (i Flandern). En lang og kulturhistorisk vigtig "mikrohistorie", hvor Lambert selv deltager i handlingen. Selv om syntaksen er ambitiøs, er vokabularet præget af låneord fra fransk: fx syntaksens arkitektur detaljeret med de rigtige ord. Berømt i disse "literacy"-tider er efterhånden også hans skildring af fortælle- studie- og bogkulturen ved grevernes hof. Her kommer man meget tæt på udvekslingen mellem latin og folkesprog, ja i det hele taget på middelalderlivet i et politisk set mindre betydningsfuld miljø.

En tysk-nordisk klassiker fra samme tid er abbeden ARNOLD AF LÜBECKS (død ca 1215) *Slavernes Krønike*. Den omhandler missionen over for slaverne (dvs koloniseringen af dem) i Oderområdet, men centeres egentlig om den store saksiske hertug Henrik Løve (ca 1130-95), ved hvis hof der udfoldede sig et rigt kulturliv. Norden berøres også flere gange. Arnold burde indgå i latinpensas for begyndere i Skandinavien: han skriver levende og med en ganske ukompliceret syntaks.

En af de kendteste kroniker fra det 13. årh. er skrevet af MATTHEW PARIS (d. 1259). Han var munk i St. Albans og stod kongehuset nær. Han fortsatte egentlig bare en tidligere årbog, men skildringen af perioden 1235-59 i Vesteuropas historie står for hans regning og er så rig og velfortalt at den kan regnes for et storværk i egen ret. En lige så imponerende og vigtig krønike blev forfattet

af SALIMBENE AF PARMA (1221–88) — en meget central og personligt drejet kilde til det 13. årh.s historie.

Den fortællende prosalitteratur på latin i senmiddelalderen består iøvrigt af helgenlegender, biografier, rejseskildringer, sagn, eventyr og noveller. En del af denne litteratur relaterer sig til de nye tiggermunkeordner fra begyndelsen af det 13. årh., særligt franciskanerne og dominikanerne. Deres unikke tilladelse til at prædike uden for kirkerne — særligt i de stærkt voksende byer — gav anledning til en ny vekselvirkning mellem publikum og prædikant. Ofte lokkede de med spændende fortællinger om helgener, rejser eller andre eventyr som man kunne moralisere over. En sådan samling af *exempla* (eller noveller) med kolossal indflydelse på europæisk litteratur er *Gesta Romanorum*, først samlet i den form vi kender den i slutningen af det 13. årh. En lige så afgørende samling af helgenlegender blev foretaget samtidig af den genuesiske dominikaner JAKOB AF VORAGINE (ca 1230–98). Hans *Legenda Aurea* som følger helgenernes festdage blev brugt og brugt, udvidet og oversat. Disse til samlinger leverede en grundstamme af novellistisk stof videre til folkesproglitteraturene.

Blandt franciskanerne blev levnedskildringer af Frans af Assisi naturligt nok meget udbredte. De mest betydningsfulde blev skrevet af eleverne FRATER LEO AF ASSISI (ca 1190–1280) på et italiensk-inspireret latin og af THOMAS AF CELANO (ca 1190–1260) i mere poleret form.

Nye versioner af antik historie og antikke myter blev også en del af den fortællende litteratur, fx i den populære beretning om Trojas fald af GUIDO AF COLONNA fra 1287 (*Historia destructionis Troiae*) som blev udgangspunktet for talrige folkesproglige genfortællinger.

Blandt rejseforfatterne er det naturligt at fremhæve WILHELM AF RUBRUK (ca 1215–70). Hans fine beretning om sin rejse til stor-khanen i Karakorum i Centralasien indeholder alt hvad man kan ønske: spænding, undren og frygt over for fremmede folk, en missionerende bedreviden som udvikler sig til en vis respekt osv. Rejsen blev foretaget i 1250erne og er både sikrere dokumenteret og mere spændende fortalt end Marco Polos fra næste århundrede: en rejseskildring af højeste karat.

Fra senmiddelalderen har vi overleveret en enorm prædikenlitteratur (*sermões*). Den er skrevet både på latin og på folkesprog, men prædikener som er nedskrevet på latin har ofte været holdt på folkesprog. En lignende vekselvirkning finder vi i den omfangsrige visionslitteratur, fx hos BIRGITTA AF VADSTENA (1302–72), den store svenske mystiker som opnåede europæisk anerkendelse og indflydelse allerede i sin egen levetid. Selv om hun ikke dikterede sine visioner — som både er inderligt religiøse og direkte relateret til samtidig politik, fx hundredeårskrigen — på latin, hører den oprindelige eller autoritative version alligevel til den latinske litteratur, fordi hendes sekretærer formede og udgav teksterne i en international lærd form.

Birgitta

I den sene periode åbner en hel ny litteratur sig, delvist i forbindelse med de nye universitetsstudier og den dermed forbundne udvidede Aristoteles-læsning: traktater om politisk teori. Emnet blev foregrebet af John Salisbury, men opnår en storslået blomstring i det 13. og især det 14. årh. I dialog med Aristoteles diskuteres styreform, herskeridealer, forholdet mellem etik og politik, ja sågar økonomisk teori. Det er tidens største intellekter som engagerer sig i det evige tema: hvad er forholdet mellem indsigt og magt?

Politisk teori

I det 13. årh. finder vi således en omfattende fyrstespejls-litteratur. Et stort navn her er læreren og bibliotekaren ved Ludvig den Helliges (fransk konge 1226–70) hof VINCENT AF BEAUVAIS (1190–1264). Udover sit mægtige bidrag til den encyklopædiske litteratur (*Speculum maius*) affattede han to skrifter om fyrstens moralske opdragelse. En særlig tiltrækkende tekst er kejser KARL 4.s (1316–78) fremragende selvbiografi som dækker hans ungdom (frem til 1346). Karl var selv meget veluddannet, grundlægger af universitetet i Prag, og mæcen for Petrarca. Han skrev også et fyrstespejl for sin søn.

Ud over sit store epos og læredigt, *La divina commedia*, som skulle gøre ham til den italienske litterære traditions fixstjerne, skrev DANTE ALIGHIERI (1265–1321) to traktater på latin som begge er at regne for middelalderlatinske klassikere. Den ene er afhandlingen *Om veltalenhed på folkesprog* (*De vulgari eloquentia*) som helt uden forbehold diskuterer hvad der skal til for at skabe ophøjet litteratur når man ikke skriver “grammatisk” (latin) men “folkeligt” (ita-

Dante

liensk); og hvilken form for italiensk man bør tage som udgangspunkt. Den anden store afhandling er *Monarchia*, et politisk-filosofisk manifest som argumenterer imod pavedømmets ret til at have nogen verdslig indflydelse. Værket er formentlig skrevet i 1312, aktualiseret af kejser Henrik 7.s (regerede 1308–13) rejse til Rom. Ligesom i *Den guddommelige komedie* giver Dante i *Monarchia* udtryk for sit politiske ideal, nemlig at hele den kristne verden samles og styres i fred og samdrægtighed under en kejser, mens paven blot tager sig af den åndelige styrelse. Skriftet skal bl.a. ses som et svar på en ca 10 år tidligere traktat skrevet af den berømte lærde og lærer for Filip den Smukke (fransk konge 1285–1314) AEGIDIUS ROMANUS (ca 1245–1316), *De potestate pontifica*, hvori der argumenteres for den pavelige almagt, også på det verdslige område.

Dante og Aegidius' yngre samtidige, MARSILIUS AF PADUA (ca 1285–1343) støttede Dantes synspunkt, men var endnu mere radikal i sin *Fredens forsvarer* (*Defensor pacis*). Her fremlægges der banebrydende politiske modeller som bl.a. i realiteten stiller spørgsmålstegn ved legitimiteten i pavens stilling. Begrebet om en sekulær stat udvikles og der skelnes for første gang mellem den udøvende og den lovgivende magt. Dømt som kætter af paven opholdt Marsilius sig i sikkerhed ved Ludvig af Bayerns (kejser 1313–47) hof hvor en overgang den store franciskanske filosof WILLIAM AF OCKHAM (ca 1285–1349) også måtte søge tilflugt. Her skrev William en række politiske skrifter, bl.a. den originale og betydningsfulde *Dialog mellem læreren og eleven* hvor spørgsmålet om pavens stilling i kirken og over for den verdslige magt kombineres med et spørgsmål som var af højeste aktualitet inden for Ockhams munkeorden: er det muligt (og ønskeligt) at realisere det kristne fattigdomsideal inden for kirken idag? Når problemerne omkring kirkens rigdom, om tiggerordnernes evt. selvbestemmelse og om pavens stilling blev diskuteret kompetent og konsekvent, blev skaringspunkterne mellem ideologi, viden og magt i det senniddelalderlige samfund blotlagt så det gjorde ondt.

Marsilius og Ockham kan hævdes at være moderne i flere aspekter af deres politiske teori, og senniddelalderen kan også på andre videnskabeligt-tekniske områder gøre krav på at pege fremad. Et af de store gennembrud var brugen af arabertallene som blev

William af Ockham

Filosofi og videnskab

teoretisk lanceret af LEONARD AF PISA, kaldet FIBONACCI (ca 1170–1240), der i *Liber Abaci* og *Practica geometriae* lagde grundlaget. Brugen af systemet vandt for alvor frem i det 14. årh. Englænderen JOHANNES AF SACROBOSCO (død ca 1250) skrev indflydelsesrige manualer om astronomi og aritmetik som hurtigt blev oversat til nationalsprogene. Hans landsmand THOMAS BRADWARDINE (1290–1349) repræsenterede det bedste og nyeste indenfor matematikken i sin *Arithmetica speculativa* og *Geometria speculativa*. Den franske videnskabsmand NICOLAUS ORESME (1320–82) bidrog med originale værker inden for økonomi, fysik og mekanik. Hans begrebsudvikling inden for det sidste område blev en af de udtalte, men selvfølgelige forudsætninger for Galilei. Typisk nok for slutningen af det 14. årh. skrev Oresme både på fransk og på latin: folkesprogene havde nu vundet frem helt ind i de videnskabelige rækker.

Den mere logisk-lingvistiske og teologiske tænkning oplevede også et sandt boom i denne periode — skolastikkens storhedstid. Undervisning og forskning blev sat i system ved de store universiteter, i første omgang Paris og Oxford. Et udvidet kendskab til Aristoteles og hans græske og arabiske kommentatorer satte rammerne. WILHELM AF MOERBEKES (ca 1215–86) oversættelser af sådanne værker fra græsk til latin spillede en helt central rolle. Logikken, som var sat i fokus allerede af Abélard, blev udviklet, forfinet og debatteret i hele perioden, og nåede et højdepunkt med WILLIAM AF OCKHAM og hans elev JOHN BURIDAN (ca 1300–58), som også skrev række andre værker om filosofi og fysik.

De store filosofisk-teologiske systembyggere var bl.a. franciskanerne BONAVENTURA (1217–74), DUNS SCOTUS (1265–1308), den mystisk orienterede RAMON LULL (ca 1235–1315) og den empirisk-kritiske ROGER BACON (ca 1220–95), samt dominikaneren THOMAS AQUINAS (1224–74) med sin rationalistisk prægede teologi. Alle disse tænkere beskæftigede sig konstant med bibelfortolkning og studerede og skrev bibelkommentarer. Et tidligere middelalderligt grundlag var den samling af interlineære og marginale glosser til bibelteksten som går under navnet *Glossa ordinaria*. Senmiddelalderens standardtekst som lagde sig ovenpå “den almindelige” skyldtes franciskaneren NICOLAUS AF LYRE (ca 1270–1349). Med sit

kendskab til hebraisk sprog og dermed til jodisk lærdom kunne han præsentere meget interessant for andre eksegeter.

Et nyt virkeområde for kirken i senmiddelalderen var inkvisitionen som ud over talrige rapporter og sagsakter også frembragte en mere teoretisk litteratur. En fremstående teoretiker og praktiker var BERNARD GUY (1261–1331), dominikaner og inkvisitor i Sydfrankrig (Toulouse). Hans erfaringer er systematiseret i traktaten *Practica inquisitionis*.

Poesi

Den latinske poesi i perioden er mindre udforsket, men der er ingen tvivl om at forskellige former for liturgisk digtning blomstrede. Fx komponerede THOMAS AF CELANO en af de mest kendte sekvenser fra hele middelalderen, nemlig *Dies Irae*. Den lige så udbredte *Stabat mater* tilhører også det 13. årh. Den kvantiterende poesi fortsatte også, men formentlig med mindre spektakulære værker end i den litterære guldalder. De nye muligheder for at nedskrive digte på nært sagt hvilket som helst folkesprog kanaliserede formentlig en stor del poetisk inspiration væk fra latinen. Vi skal nok frem til forløberne for renæssancehumanismen i det 14. årh. før en antikinspireret latindigtning igen får højeste status blandt digterne selv. Dante havde nok hævet Vergil og romersk digtning til skyerne ved at imitere den og skrive om den i *Den guddommelige komedie*, men samtidig havde han jo bevist hvor ophøjet man kan tale på folkesproget. Hans samtidige landsmand ALBERTINO MUSSATO (1261–1329) anvendte sin omfattende romerske læsning til et nybrud for imitationen af de gamle. Ikke mindst hans brug af Senecas tragedier som forbillede for sit politiske drama *Eccerinis* var noget nyt. Men også hans Livius-inspirerede kejsrhistorieskrifter om Henrik 7. og Ludvig af Bayern og hans ekloger indvarslede en ny interesse for at bruge romerske forbilleder på en helt direkte facon. Med FRANCESCO PETRARCA (1304–74) nåede imitationen af antikke genrer et højdepunkt i senmiddelalderen — eller et begyndelsespunkt for renæssancehumanismen i det 15. årh. Han samlede på antikke tekster og skrev et epos om Scipio den ældre, ekloger, breve på vers, litteraturhistorie efter antikt monster, samlede sine egne yderst spændende og velkomponerede breve efter Ciceros forbillede m.m.m. Hans digtning på italiensk spillede en mindre rolle for ham selv, men det er den der primært dyrkes idag. Som

Petrarca

Dante er Petrarca ekstremt selvoptaget og yderst tilfreds med sin plads i verdens litteraturhistorie, men fordi der er overleveret så mange flere breve og litterære bekendelser fra hans hånd kan man i højere grad, alt efter smag, nyde hans selvbevidsthed eller lade sig afskrække af selvglæden — interessant er han. Den humanistiske selvforherligelse, og nedvurdering af alt middelalderligt før Petrarca (eller til nød Dante), fortsatte for fuld udblæsning i det 15. årh., en udvikling vi ikke skal følge her. Her kommer vi ind i latinitetens tredje periode, nylatinen eller måske bedre renæssancelatinen som adskiller sig væsentligt fra middelalderlatin ved det direkte kendskab til græsk litteratur, ved bogtrykket, og ved den konfessionelle splittelse i Europa.

Hjælpemidler

Som det vil være fremgået er studiet af den middelalderlatinske litteratur i stærk ekspansion. Man kan gå til den som latiner, dvs man ønsker at studere en af de tre hovedperioder i latiniteten, eller fra et af de talrige andre middelalderfag hvor de centrale kilder er på latin.

For den der studerer klassisk latin vil græsk være det naturlige støttesprog, mens for den der beskæftiger sig med middelalderlatin, især fra senmiddelalderen, vil det være en stor nytte at have kendskab til et eller flere af middelalderfolkesprogene, fx middelengelsk, middelhøjtysk, oldfransk, italiensk eller norrønt. På dette punkt ligner latinlitteraturen fra senmiddelalderen den fra renæssancen: den er hele tiden i dialog med folkesproglitteraturerne. Hvis man ikke tager hensyn til dette, direkte eller indirekte, bidrager man til en kunstig og forvrænget litteraturhistorie, sådan som den alt for ofte har været dyrket af folkesprogsfilologerne uden inddragelse af den latinske litteratur.

Ønsker man at forske i middelalderlatinske tekster vil man hurtigt opdage at der er et "teknisk" forhold i forskningen som adskiller den både fra klassisk latin og renæssancelatin: man må meget ofte tage stilling til, eller sågar undersøge, eksisterende håndskrifter. Hvor den klassiske latiner oftest kan (eller i det mindste må) stole

på sin tekstudgave og renæssancelatineren for det meste skal tage udgangspunkt i trykte bøger, så står middelalderlatineren ofte med en dårligt eller aldrig udgivet tekst. Og hvis han står med en god nyere udgave, vil fristelsen til at se selve den middelalderlige håndskrevne bog som forfatteren efterlod, eller som er kopieret i samme miljø hvor forfatteren arbejdede, oftest for stor. Der vil tit være forskellige detaljer og omkring bogen som kan belyse netop det aspekt af værket man er interesseret i, og som ikke er beskrevet i udgaven. Den latinske middelalderfilologi må, ligesom andre middelalderfilologier, forholde sig til eksisterende håndskrifter — noget der både kan være besværligt og en særlig attraktion.

Jeg giver her nogle bibliografiske henvisninger som skulle kunne hjælpe den interesserede videre på egen hånd.

Latinens plads i middelalderkulturen

Et epokegørende studium af det middelalderlatinske grundlag for den folkesproglige litteratur i middelalder og renaissance er • E.R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Bern 1948). Latinen som sprogligt og litterært grundlag får også en sjælden udførlig behandling i en dansk klassiker, nemlig • A. Teilgaard Laugesen, *Middelalderlitteraturen. En orientering* (København 1966). En glimrende indføring i latinens europæiske kulturhistorie finder man i • B. Lindberg, *Europa og latinet* (Stockholm 1993); den er dog mest udførlig om perioden ca 1500–1800.

En del af de synspunkter der her er fremført om latinens plads og funktion har jeg selv diskuteret nærmere i følgende artikler: • 'Det 12. århundredes renaissance i Norge: Teoderik munk og Romerriget.' *Antikken i norsk litteratur*. O. Andersen & A. Aarseth (Bergen 1993) s. 17–35; • 'Stylistic choice in a reborn genre. The national histories of Widukind of Corvey and Dudo of St. Quentin.' *Dudone di S. Quintino*. P. Gatti & A. Degl'Innocenti. *Labirinti* 16 (Trento 1995) s. 77–102; • 'Quomodo scit litteras, cum non didicerit? — uskolet lærdom i middelalderen.' *Hvad tales her om? 46 artikler om græsk-romersk kultur. Festskrift til Johnny Christensen* udg. M. S. Christensen m.fl. (København 1996) s. 329–35; • 'Philosophical learning on the edges of Latin Christendom. Some late twelfth-century examples from Scandinavia, Poland, and Palestine.' Udkommer i *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs skrifterække*, udg. S. Ebbesen (København 1998). • 'The Nordic Archbishoprics as literary centres around 1200' udkommer i *Absalon of Lund and his World*, udg. K. Friis-Jensen & I. Skovgaard-Petersen (Roskilde 1998).

Nogle moderne studier som indgående beskriver forskellige aspekter af den latinske tradition og lærdoms betydning for hele middelalderkulturen:

er • M. J. Carruthers, *The Book of Memory. A Study of memory in Medieval Culture*. (Cambridge 1990); • M. T. Clanchy, *From Memory to Written Record. England 1066-1307* 2nd ed. (London 1993; 1st ed. 1979); • S. Reynolds, *Medieval Reading. Grammar, rhetoric, and the classical text*. (Cambridge 1996); • R. Copeland, *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. Academic Traditions and Vernacular Texts* (Cambridge 1991).

En nyt grundlæggende opslagsværk er • *Medieval Latin: An Introduction and Bibliographical Guide*; udg. F. A. C. Mantello & A. G. Rigg (Washington D. C. 1996). Den dækker alle tænkelige indfaldsvinkler til middelalderlatin med korte artikler og bibliografier efter emner som "Latin in everyday life", "Commerce" osv. og efter litterære genrer som "Exempla", "Lyric", "Proverbs", "Epic", "Hymns" osv. En kort oversigtsartikel over det nuværende forskningsstade er • K. Friis-Jensen (1995): "Medieval Latin Philology and Literature", J. Hamesse (udg.), *Bilan et perspectives des études médiévales en Europe. Actes du premier Congrès européen d'Études Médiévales* (Louvain-La-Neuve 1995). Middelalderlatinsk forskning har taget et stort skridt fremad efter den omfattende årlige bibliografi begyndte at udkomme i 1980 under udgivelse af C. Leonardi: • *Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIII* (Spoleto 1980-).

• M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters; I: Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts; II: Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat; III. Vom Ausbruch des Kirchenstreites bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts* (München 1911-31) er stadig fundamental og hverken blevet erstattet for den periode den dækker (ca 600-1200) eller suppleret for senmiddelalderens vedkommende. Det vil den sikkert heller ikke blive foreløbig, snarere vil de enkelte regioner eller nationer forsøge at komme med deres lokale litteraturhistorier efter mønster af • A. G. Rigg: *A History of Anglo-Latin Literature 1066-1422* (Cambridge 1992). En anden, mere moderne og tematisk præsentation af stoffet følges i den italienske serie • *Lo Spazio letterario del medioevo*. 1: *Il medioevo latino* (udg. G. Cavallo, C. Leonardi, E. Menestò, Roma, 1992-). Det kommunikationshistoriske sigte fremgår af de enkelte binds titler: Vol. 1: *La Produzione del testo*. (1992-1993, 2 b.) Vol. 2: *La Circolazione del testo* (1994). Vol. 3: *La Ricezione del testo* (1995). Vol. 4: *L'Attualizzazione del testo* (1997). Hertil skal komme vol. 5: *Cronologia e bibliografia della letteratura medievale*.

For man kan skrive litteraturhistorie må man vide hvem der har skrevet hvad hvornår. Der findes ingen opslagsværker hvor man uden videre finder en middelalderlatinsk forfatter, for ikke at tale om et anonymt værk — ingen pendant til den klassiske latinske litteraturs Schanz-Hosius eller Pauly-Wissowa. Uundværlig førstehjælp kan man få i • *Tisculum-Lexikon*

Oversigter og bibliografi

Litteraturhistorie

Forfatterleksika

griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters (3. udg. ved W. Buchwald m.fl., München & Zürich 1982). For mere komplette lister og detaljerede oplysninger ligger det angelsaksiske område i front med • R. Sharpe & M. Lapidge, *A Bibliography of Celtic-Latin Literature 400–1200* (Dublin 1985) og • R. Sharpe, *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540* (Publications of the Journal of Medieval Latin 1, Toronto 1997). Et nordisk leksikon er under udarbejdelse: • H. Aili, K. Friis-Jensen & L. B. Mortensen *Medieval Nordic Literature in Latin. A handbook of authors and anonymous works (ca 1100–1530)*.

Ellers er man henvist til nationale biografiske leksika og forfatterleksika hvoraf både et tysk og et fransk indeholder grundige artikler om mange latinforfattere: • R. Bossuat m. fl. *Dictionnaire des lettres françaises. Le moyen âge*. (s.l. 1964); 2. udg. ved G. Hasenohr m. fl. (s.l. 1992) og • W. Stammler m. fl. *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*, 5 vols (1931–55); 2. udg. K. Ruh m. fl. (Berlin 1978–). Endelig må nævnes et meget fint opslagsværk som lister de vigtigste værker inden for latinlitteraturen såvel som folkesproglitteraturerne: • J. Heinzle: *Das Mittelalter in Daten. Literatur, Kunst, Geschichte. 750 bis 1520* (München 1993). Her får man grafisk illustreret hvor omfattende latinlitteraturen er i forhold til folkesproglitteraturerne.

Antologier til undervisning

Følgende to nye engelsksprogede kommenterede antologier, som har gode udvalg, også af ikke-engelsk materiale, kan stærkt anbefales: • K.P. Harrington, *Medieval Latin*, Second edition, rev. by J. Pucci with a gramm. intr. by A.G. Elliott (Chicago 1997) og • K. Sidwell, *Reading Medieval Latin*, (Cambridge 1995). Den første er mere omfattende, går helt op til ca 1350, har længere læsestykker (ca 5–10 s.) med gode indledninger om sprog, stil og indhold, mens den sidste udmærker sig ved en mere præcis tematisering af tekststykkerne (“The investiture contest”, “Court literature” osv.).

På nordisk grund har vi også flere fine antologier med hver deres nationale vægtning.

Norge: • E. Molland: *Latinske læsestykker for teologer. 1: Tekster, 2: Kommentar, 3: Oversættelse* (ved V. Skaanland) (Oslo 1963–66). • E. Kraggerud: *Et Pensum i middelalderlatin. 1: Tekster, 2: Kommentarer, 3: Oversættelser* (Oslo 1992–94).

Danmark: • M. Cl. Gertz: *Udvalgte Stykker af latinske Forfattere fra Middelalderen og den nyere Tid. 1. Afdeling: Middelalderlige forfattere* (København 1920, 3. udg.) — bør genudgives!

Sverige: • J. Svennung: *Från senantik och medeltid. Latinska texter av kulturhistorisk intresse. I: Text, II: Språklig inledning, kommentar, glossarium* (Lund 1963). • H. Aili m. fl.: *Röster från svensk medeltid. Latinska texter i original och översättning* (Stockholm 1990).

For at forstå middelalderlatinske tekster er ordbøger som nævnt et uundværligt hjælpemiddel. Desværre har samtlige eksisterende ordbøger og ordlister på forskellig vis en meget begrænset dækning, enten emnemæssigt, geografisk, kronologisk eller simpelthen fordi de ikke har udgivet mere end et par bogstaver. Man vil derfor ofte være henvist til et slalom mellem ordbøger som alligevel ikke altid giver resultat. Den eneste rigtigt gode ordbog i ét bind er • J. F. Niermeyer: *Mediae latinitatis lexicon minus* (Leiden 1954–76) som dækker især kroniker og historiske dokumenter op til ca 1100. Et samlet forsøg på at dække den internationale latin fra ca 800–1200 er • *Novum glossarium mediae latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC* udg. F. Blatt m.fl. (København 1957–); den omfatter indtil nu bogstaverne L–Pep.

Ellers må man gå til de nationale leksika, hvoraf ingen af de store er blevet færdige. De rigeste er det tyske og det engelske: • *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert* udg. O. Prinz m.fl. (München 1959–), men det er endnu kun midt i bogstavet C. • *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* udg. R. E. Latham m.fl. (London 1975–) som allerede er kommet til H.

I de nordiske lande har Norge og Finland mindst materiale. Den finske ordbog er forlængst færdig: • *Glossarium latinitatis medii aevi Finlandicae* udg. R. Hakamies (Helsinki 1958), mens den norske endnu ligger i ufærdigt manuskript (under bearbejdelse). Danmark og Sverige har væsentligt flere tekster at bygge på; svenskerne dækker nu A–P: • *Glossarium mediae latinitatis Suecicae* udg. E. Odelman m. fl. (Stockholm 1968–), mens den danske er nået til I: • *Lexicon mediae latinitatis Danicae* udg. F. Blatt m. fl. (Århus 1987–).

Lars Boje Mortensen er født i København 1958, blev cand.mag. i klassisk og middelalderlatin 1985 og Ph.D. 1989 ved Københavns Universitet. I 1985–92 ansat som stipendiat ved KU og fra 1992 som professor i middelalderlatin ved Universitetet i Bergen.

Ph.D. afhandling om tidlig middelalderlig historieskrivning, publiceret som • *Civiliserede barbarer. Historikeren Paulus Diaconus og hans forgængere* (København 1991). Derudover en række artikler om middelalder- og renessancelatinsk litteratur, bl.a.: • 'The Sources of Andrew Sunesen's Hexameron', *Cahiers de l'institut du moyen-âge grec et latin* 50 (1985) 113–216. • 'Leonardo Bruni's Dialogus. A Ciceronian Debate on the Literary Culture of Florence', *Classica et Mediaevalia* 37 (1986) 259–302. • 'The Texts and Contexts of Ancient Roman History in Twelfth-Century Western Scholarship', in P. Magdalino (ed.) *The Perception of the Past in Twelfth-Century Europe*, (London 1992) pp. 99–116. Se endvidere de artikler der er nævnt i første afsnit af ovenstående bibliografi.